

KUL TÚRA SLOVA

2019
ROČNÍK 53

VEDECKO-POPULARIZAČNÝ ČASOPIS PRE JAZYKOVÚ KULTÚRU A TER-
MINOLÓGIU ■ ORGÁN JAZYKOVÉDNÉHO ÚSTAVU LUDOVÍTA ŠTÚRA
SAV A JAZYKOVÉHO ODBORU MATICE SLOVENSKEJ

VYDAVATELSTVO MATICE SLOVENSKEJ V MARTINE

KUL TÚRA SLOVA

Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej

HLAVNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferencíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Dana Guričanová,
Robert Hammel, Renáta Hlavatá,
Ingrid Hrubaničová, Martin Cho-
chol, Bronislava Chocholová, Ján
Kačala, Ľubor Králik, Jana Le-
vická, Sibyla Mislovičová, Sla-
vomír Ondrejovič, Lucia Molnár
Satinská, Mária Šimková, Iveta
Vančová, Pavol Žigo

REDAKCIA

811 01 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

KAČALA, Ján: Sto rokov od narode- nia prvého hlavného redaktora Kultú- ry slova	3
PUKANEC, Martin: K výkladu veľko- moravských antroponým: <i>Mojmír</i>	9
LALIKOVÁ, Tatiana: Substantívum <i>ruža</i> v slovenských terénnych ná- zvoch	15
GURIČANOVÁ, Dana: Hravé jazyko- vé majstrovstvo	22

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

DVORNICKÁ, Ľubica: <i>Jakí pen, takí pen, preca je za ním cién</i>	28
--	----

ROZLIČNOSTI

„Pôsovnice“ alebo mikrosonda do prác na Slovníku slovenských nárečí. M. Chochol	37
---	----

SPRÁVY A POSUDKY

Univerzitný profesor Ján Sabol osem- desiatročný. M. Gladiš	41
Odišiel Jozef Genzor. S. Ondrejov- vič	45
Kto môže na vodu reč napísať? alebo Život zasvätený láske k slovu. M. Dobríková	47

SPYTOVALI STE SA

<i>Koľogo?</i> I. Vančová	52
---------------------------------	----

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Z rukopisu pripravovaného Slovníka
súčasného slovenského jazyka (55).
J. Hašanová 54

PRIPOMÍNAME SI 63

Informácie autorom 64

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 53, 2019, č. 1 (20. 2. 2019). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Časopis z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislavíková. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 8,50 €, jednotlivé čísla 1,50 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812826. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied, Bratislava

© Matica slovenská, Martin

Výtlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2019

Cena 1,50 €

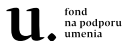
KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný časopis
pre jazykovú kultúru a terminológiu*

Orgán

*Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru Matice slovenskej*

Časopis z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia

HLAVNÁ REDAKTORKA

PhDr. Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Mgr. Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

prom. fil. Adriana Ferenčíková, CSc. (Bratislava), prof. PhDr. Ján Findra, DrSc. (Banská Bystrica), prof. PhDr. Juraj Glovňa, CSc. (Nitra), PhDr. Dana Guričanová (Bratislava), Dr. Robert Hammel (Berlín, Nemecko), PaedDr. Renáta Hlavatá, PhD. (Nitra), PhDr. Ingrid Hrubaničová, PhD. (Bratislava), Mgr. Bronislava Chocholová, PhD. (Bratislava), Mgr. Martin Chochol, PhD. (Bratislava), prof. PhDr. Ján Kačala, DrSc. (Bratislava), PhDr. Ľubor Králik, PhD. (Bratislava), Mgr. Jana Levická, PhD. (Bratislava), PhDr. Sibyla Mislovičová (Bratislava), prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc. (Bratislava), PhDr. Lucia Molnár Satinská, PhD. (Bratislava), PhDr. Mária Šimková, Ph.D. (Bratislava), Mgr. Iveta Vančová (Bratislava), prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc. (Bratislava)

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Sto rokov od narodenia prvého hlavného redaktora Kultúry slova

JÁN KAČALA

Prvý hlavný redaktor Kultúry slova PhDr. Gejza H o r á k , CSc., sa narodil 25. februára 1919 v obci Halič v Lučenskom okrese. Životopisné údaje ďalej ukazujú, že v rodisku vychodil aj ľudovú školu, strednú školu navštevoval v blízkom Lučenci a tu roku 1939 na učiteľskom ústave aj zmaturoval. V ďalších rokoch pôsobil ako učiteľ na základných školách v Detve, Pohorelej a napokon v Bratislave. V rokoch 1944 – 1948 študoval odbor slovenský jazyk a filozofia na Filozofickej fakulte vtedajšej Slovenskej univerzity. Hneď po absolvovaní univerzitného štúdia roku 1948 sa stal pracovníkom Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení a tomu-to pracovisku zostal verný až do svojho odchodu do dôchodku roku 1984. Ako pracovník ústavu v 50. rokoch pedagogicky pôsobil na Vysokej škole ruského jazyka a literatúry v Prahe a na Vysokej škole pedagogickej v Bratislave. Na akademickom pracovisku začínal ako dialektológ a krátky čas aj viedol ústavné dialektologické oddelenie, no čoskoro prešiel do oddelenia gramatiky a štylistiky, ktoré viedol Jozef Ružička. Venoval sa výskumu súčasného spisovného jazyka, jazykovej kultúre a praktickej jazykovoporaďenskej činnosti, ktorej vedením bol poverený, a v rámci toho sa staral aj o sústavné rozširovanie poznatkov o spisovnej slovenčine prostredníctvom

rozhlasu a periodickej tlače. Od založenia roku 1952 do roku 1967 externe redakčne viedol reláciu *Jazyková poradňa* v Slovenskom rozhlase, v rámci ktorej viac ráz týždenne zaznievali päťminútové, neskôr trojminútové príspevky orientované predovšetkým na otázky jazykovej správnosti, ale aj na všeobecné poučenia o jazyku, na informovanie o nových jazykových príručkách a pod. Neskôr externe viedol aj jazykovú rubriku v denníkoch *Pravda* a *Lud*. Redakčné práce vykonával aj v rámci akademického pracoviska: viac rokov bol členom redakčnej rady *Slovenskej reči*, istý čas vykonával aj funkciu výkonného redaktora tohto časopisu. Roku 1967 sa stal prvým hlavným redaktorom novozaloženého časopisu *Kultúra slova*, no z politických dôvodov musel roku 1970 z tejto funkcie odísť a v redakčnej rade pôsobil ako jej člen. Roku 1950 získal titul PhDr., roku 1958 vedeckú hodnosť kandidáta filologických vied v odbore slovenský jazyk. Potom ako sa Jozef Ružička stal riaditeľom Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v polovici 60. rokov prevzal funkciu vedúceho novokonštituovaného oddelenia spisovného jazyka, no vykonával ju tiež iba do roku 1970. Umrel 28. októbra 2003 v Bratislave.

Ako aj z uvedených údajov vidno, široko rozvinutá slovakistická práca Gejzu Horáka je priam bytostne zviazaná s akademickým jazykovedným pracoviskom a s jeho výskumným, kodifikačným a jazykovokultúrnym zameraním. Vo vedeckovýskumnej oblasti sa orientoval na súčasný spisovný jazyk, hoci jeho prvé monografické dielo je venované slovenským nárečiam: roku 1955 vydal prácu *Nárečie Pohorelej*. V rámci výskumu spisovného jazyka sa jeho užším pracovným poľom stali najmä tri slovné druhy: slovesá, prídavné mená a číslovky. Skoncipovaním veľkých kapitol s touto tematikou ako spoluautor výrazne prispel k príprave reprezentatívnej syntézy poznatkov o slovenskej tvaroslovnej sústave – akademickej *Morfológia slovenského jazyka* –, uverejnenej roku 1966. Kým kapitoly o prídavných menách a číslovkách skoncipoval sám, v rámci slovies sa o prácu delil s Jozefom Ružičkom: je autorom výkladov o gramatických kategóriách slovies vrátane lexikálno-gramatickej kategórie slovesného vidu a o používaní určitých slovesných tvarov. Tému slovesných gramatických kategórií je venovaná aj Horáková monografická práca s názvom *Slovesné kategórie osoby, času a spôsobu a ich využitie*, publikovaná roku 1993. Autor v nej predložil originálny koncept vybraných slovesných gramatických kategórií, ich uplat-

ňovania pri tvorbe gramatického jadra vety, ich vzájomnej podmienenosti a bohato členených prejavov druhotných funkcií týchto kategórií. Výklady sú založené na neobyčajne širokej excerpácii dokladov získaných najmä zo slovenského literárneho jazyka.

Gejza Horák – tak ako jeho ostatní generační kolegovia a príslušníci staršej jazykovednej generácie – bol znamenitým znalcom slovenského literárneho jazyka. Nielenže svoje jazykovedné výklady opieral o bohatý dokladový materiál, ale skoncipoval aj veľké množstvo analytických štúdií a článkov týkajúcich sa formovania slovenského literárneho jazyka u jeho tvorcov, a to najmä u predstaviteľov klasickej slovenskej literatúry, ako je Martin Kukučín, Jozef Gregor Tajovský, Božena Slančíková Timrava, Gustáv Kazimír Zechenter Laskomerský, Ladislav Nádaši Jégé, z medzivojnového obdobia jeho záujem priťahovala tvorba Janka Jesenského, Martina Rázusa, Márie Rázusovej-Martákovcej, Ľuda Ondrejova, Margity Figuli, v povojnovom období je to František Hečko, Rudo Moric, Mária Jančová, Dominik Tatarka, Vladimír Mináč, Rudolf Jašík, Alfonz Bednár, Peter Jaroš, Vincent Šikula, Ivan Habaj a viacerí ďalší. Všímal si jednak celkové usporiadanie jazyka a štýlu daného autora pri napĺňaní ideového a estetického zámeru a jednak vystihoval typické autorské znaky pri narábaní s jednotlivými prostriedkami jazyka v oblasti lexiky, frazeológie, tvaroslovia, skladby či štylistiky. Svoje zistenia predstavil na početných vedeckých podujatiach, stretnutiach s tvorcami literárnych diel a spracoval ich aj vo svojich knižných prácach. Typická z tohto hľadiska je kniha *Jazykové prechádzky prózou*, vydaná vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ roku 1989, ktorá obsahuje originálne autorove jazykové a štylistické zábery do takmer päťdesiatich prozaických prác začínajúc Kalinčiakovou *Reštavráciou* a Dobšinského *Slovenskými národnými povestami*, pokračujúc predstaviteľmi slovenského literárneho realizmu a medzivojnového obdobia, ďalej lyrizovanej prózy či naturizmu, ako aj význačnými autormi povojnového obdobia a končiac súčasnými tvorcami Petrom Jarošom alebo Milkou Zimkovou. Svoje poznatky predkladá s úmyslom „stimulovať aktívne jazykové povedomie, a tak násobiť potešenie z prijímania umeleckého slovesného prejavu“, ako autor píše na s. 8 tejto publikácie, a pritom pôsobivou formou, v ktorej vyniká starostlivý výber každého jednotlivého vyjadrovacieho prostriedku, úsilie o netradičný pohľad na umelecké dielo a jeho jazyk a celková živosť podania.

Neoddeliteľným atribútom autorovho prístupu k rozboru jazyka a štýlu je uplatňovanie jazykovokultúrneho a jazykovovýchovného hľadiska rozoberaného textu. Toto hľadisko bolo dôležité nielen pre poznanie živej normy súčasnej spisovnej slovenčiny prostredníctvom neprestajného štúdia jazyka literárneho diela, lež aj pre rozvíjanie aktívneho jazykového vedomia čitateľa a na kodifikačné ciele. S takýmto prístupom úzko súviseli otázky využívania literárneho jazyka pri formovaní jazykového vedomia žiakov a študentov v rámci organizovaného jazykovovzdelávacieho procesu v školskom vyučovaní. V širšom zacielení takýto prístup zahŕňal aj poukazovanie na všeobecnú potrebu zvyšovať jazykovokultúrnu úroveň čitateľov a záujemcov o literárnu kultúru prostredníctvom jazyka literárnych tvorcov ako uznávaných osobností aj bezprostredných jazykových vzorov.

Jazykovej praxi významne prispeli aj knižné výbery príspevkov prednesených v rozhlasovej *Jazykovej poradni*, ktoré Gejza Horák prichystal spolu s Jozefom Ružičkom pod názvom *Jazyková poradňa* (I – V) a publikované boli v rokoch 1957 – 1968. Na týchto príspevkoch je založený aj ich výber zostavený do praktickej slovníkovej podoby; Gejza Horák v spolupráci so zainteresovanými autormi ho pripravil pod názvom *1000 poučení zo spisovnej slovenčiny* roku 1971, 2. vydanie je z roku 1974. Okrem toho individuálne autorsky zostavil prakticky zacielené publikácie s názvami *Malý jazykový poradca* (vydala niekdajšia Československá tlačová agentúra v Bratislave pre svojich pracovníkov roku 1979) a *Slovo o slove* s podnadpisom *100 živých zrníek do nášho jazykového povedomia* (vydala Matica slovenská v Martine roku 1999).

S touto Horákovou pracovnou orientáciou úzko súvisel jeho celoživotný záujem o spisovnú výslovnosť a osobitne o javiskovú reč. Bol členom ústavnej ortoepickej komisie, ktorá si predsavzala vypracovať pravidlá slovenskej spisovnej výslovnosti, no napokon takéto pravidlá individuálne vypracoval Ábel Král a po prerokovaní v ortoepickej komisii po prvý raz vyšli roku 1984; najnovšia platná edícia *Pravidiel slovenskej výslovnosti* je z roku 2009. Sústavne sledoval úroveň javiskovej reči, udržiaval pracovné kontakty s hereckou obcou a o problematike spisovnej výslovnosti napísal viaceré state aj do odborných divadelných periodík.

Gejza Horák bol autorsky zainteresovaný aj na príprave *Pravidiel slovenského pravopisu* z roku 1953, ktoré výrazným spôsobom priblížili písomnú

podobu jazyka ústnej a výslovnostnej podobe, priniesli tým demokratizáciu do kodifikácie spisovnej slovenčiny a významne uľahčili aj školské jazykové vzdelávanie v slovenčine. V Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV po dokončení šesťdielného výkladového Slovníka slovenského jazyka sa začal koncipovať prekladový *Česko-slovenský slovník* a Gejza Horák prevzal zodpovednú úlohu jeho hlavného redaktora; okrem toho doň pripravil krátku gramatiku češtiny s vyzdvihnutím diferenčných slovensko-českých javov. Svojou starostlivou redakčnou prácou prispel k tomu, aby sa ukázala osobitosť slovenčiny vo vzťahu k češtine aj v okruhu slovnej zásoby.

Svojimi teoretickými vedomosťami z oblasti slovenského jazyka, teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry, ako aj praktickými skúsenosťami z oblasti popularizovania jazykovedných poznatkov a osobitne zo spisovnej slovenčiny sa Gejza Horák stal všestranne kvalifikovaným nominantom na funkciu hlavného redaktora novozaloženého časopisu *Kultúra slova* zameraného na jazykovú kultúru a terminológiu. Projektantom aj zakladateľom tohto časopisu bol Jozef Ružička ako nový riaditeľ Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Takto zacielený odborný časopis si vynútila slovenská kultúrna verejnosť v diskusii na stránkach časopisu *Kultúrny život* v roku 1964 a jeho potreba vyplynula aj zo záverov vedeckej konferencie o slovníku spisovnej slovenčiny, konanej v júni roku 1965 v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach. Bezprostredným predchodcom časopisu *Kultúra slova* bol *Československý terminologický časopis*, ktorý mal za cieľ koordinovať slovenskú a českú odbornú terminológiu so zreteľom na podmienky a potreby odbornej komunikácie v spoločnom štáte Slovákov a Čechov a tým zároveň prispievať k celkovému zblížovaniu slovenčiny a češtiny. Pravdaže, toto zblížovanie sa všeobecne chápalo ako jednostranné zblížovanie slovenčiny s češtinou, nie raz aj proti vlastným záujmom spisovnej slovenčiny. Na závery spomínanej vedeckej konferencie o slovníku spisovnej slovenčiny časopis *Kultúra slova* reagoval uverejňovaním série článkov so spoločným názvom *Čítame Slovník slovenského jazyka*. Tieto články zostavoval kolektív autorov, ktorých pripomienky ku kodifikačným riešeniam obsiahnutým v *Slovníku slovenského jazyka* sa overovali na dokladoch zhromaždených pri jeho koncipovaní a uložených v lexikálnej kartotéke Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Koncept príspevkov v mene kolektívu autorov zostavoval Milan Urbančok, čítali ho všetci členo-

via autorského kolektívu a po recenznom konaní na pôde redakcie sa článok zaradil do chystaného čísla *Kultúry slova*. Výsledky tejto analýzy, týkajúcej sa početných hesiel zaradených do I. zväzku *Slovníka slovenského jazyka*, sa bezprostredne premietli do konceptu zodpovedajúcich hesiel v pripravovanom *Krátkom slovníku slovenského jazyka*. Prehodnocovanie kvalifikátorov ako *ľudový výraz*, *nárečový výraz*, *expresívny*, *zastaraný*, *knižný* či *knižný zastaraný výraz* sa všeobecne chápalo ako zodpovedná kolektívna nápravná práca a Gejza Horák ako hlavný redaktor jej výsledky prijímal s porozumením a so súhlasom. Práca bola dlhodobá a pokračovala aj po roku 1970.

Gejza Horák ako hlavný redaktor *Kultúry slova* sa staral o dodržiavanie koncepcie časopisu, objednával od autorov aktuálne príspevky, reagujúce na živé javy normy a kodifikácie a predovšetkým praktického každodenného používania spisovnej slovenčiny v ústnej aj písomnej podobe. So zreteľom na popularizujúce zameranie časopisu kládol dôraz na zrozumiteľnosť posudzovaných textov ako celku aj konkrétnych formulácií, dbal na to, aby sa pri výklade témy nevyskytovali úzko odborné termíny, a keď sa im nedalo vyhnúť, staral sa, aby sa význam termínu priamo na mieste priblížil čitateľovi domácim synonymom, opisom alebo iným vysvetlením. Vo svojich autorských príspevkoch k popularizujúcemu tónu pridával aj spomínanú živosť vyjadrenia, presnú formuláciu veci a netradičné či neošúchané slová a výrazy na označenie daného významu.

Po Gejzovi Horákovi zostáva bohaté a mnohorozmerné vedecké aj popularizujúce dielo, z ktorého stále možno a treba čerpať inšpiráciu jednak pri výbere spracúvanej témy a pri spôsobe prístupu k jej pochopeniu a jednak pri jej stvárnení starostlivo vybratými jazykovými prostriedkami. Jedinečný a nezastupiteľný zostáva najmä Horákov vklad do celkového zvyšovania jazykovej kultúry u nás, do neprestajného kultivovania vedomého úsilia o starostlivý výber jazykových prostriedkov pri tvorbe jazykového prejavu a do pestovania presvedčenia o nenahraditeľnosti fenoménu kultúry nášho vyjadrovania.

K výkladu veľkomoravských antroponým: *Mojmír*

MARTIN PUKANEC

Abstract: This paper deals with three hypotheses concerning the origin of Proto-Slavic onomastic elements *-mirь/-měрь* in the Late Proto-Slavic personal name **Mojьmirь* > Czech-Slovak *Mojmír*, attested as *Moimar*, *Moymar* “Mojmír I, ruler of Great Moravia”, and *Moymir*, *Moymarius* “Mojmír II, ruler of Great Moravia”: (1) Proto-Slavic *-měрь* < Proto-Indo-European **meh₁-ro-* “glorious, great”, Proto-Slavic *-mirь* being secondary; (2) Proto-Slavic *-měрь* < Proto-Germanic, Gothic *mērs* “glorious”, Proto-Slavic *-mirь* being secondary; (3) Proto-Slavic *-mirь* < Proto-Slavic **mirь* “peace, world”, Proto-Slavic *-měрь* being secondary, which is rejected. After the discussion, the personal name is reinterpreted as **Mojiměрь* < Proto-Indo-European **moios* “my” + **meh₁-ro-* “glorious, great”.

Keywords: Czech language, Great Moravia, Indo-European languages, Slavic accentology, Slavic languages, Slovak language, onomastics

V predkladanom krátkom onomastickom seriáli by sme chceli poukázať na správny historickojazykovedný výklad mien niekoľkých veľkomoravských osobností, pretože v našom kultúrnom a školskom prostredí nepanuje v tomto jednota a pri ich interpretácii veľmi často dochádza k drobným chybám i väčším omylom. V úvodnom diele seriálu upriamime pozornosť na meno prvého, ako i posledného panovníka Veľkej Moravy, teda na antroponymum *Mojmír*.

Ako sa dozvedáme z nášho školského prostredia, ale aj z internetu, meno *Mojmír* sa sémanticky najčastejšie vysvetľuje dvojako: buď ako „môj mier“, alebo ako „môj svet“ (pozri <http://skolskyservis.teraz.sk/zaujímavosti/mojmir-je-spolocensky/28853-clanok.html>). Kým prvá časť mena sa interpretuje jednotne a v podstate i celkom správne, pri výklade druhej časti panuje v slovenskom jazykovom prostredí neistota. V tejto neistote je však zrejmé, že tu pomáhala a pomáha znalosť slovanských jazykov, keďže v češtine, ktorá je nám najbližším jazykom, *mír* znamená „mier“ a v ruštine, ktorá sa roky povinne učila na školách, zas *mir* značí „svet“. Ani jeden z týchto dvoch výkladov však naisto nie je správny a treba ich preto poopraviť.

Etymologický výklad veľkomoravského antroponyma *Mojmír* si bežní používatelia poľahky nenájdu v najnovších etymologických slovníkoch slovenčiny či češtiny, keďže tieto – ako etymologické slovníky zvyčajne – sa primárne zameriavajú na apelatívnu slovnú zásobu. Vlastné mená sú v nich naozaj len výnimočne, takto sa napríklad v *Stručnom etymologickom slovníku slovenčiny* nachádzajú z propriálnej slovnej zásoby len heslá *Slovák*, *Slovan*, resp. *Slovenka*, *Slovensko* (Králik, 2015, s. 539 – 540). V tomto slovenskom slovníku ani v *Českom etymologickom slovníku* J. Rejzka (2001) nenájdeme pre výklad mena *Mojmír* či jeho druhej časti vôbec nič použiteľné.

Aspoň V. Machek však vo svojom o čosi staršom *Etymologickom slovníku jazyka českého* uvádza heslo *-mír* s variantom *-měř*. Píše k nemu však len to, že sa nachádza vo vlastných menách (*Jaro-mír*, od toho *Jaro-měř*) a že je asi príbuzné s germánskym *-mār* (*Valde-mar*) a galským *māros*, čo má byť inak nejasného pôvodu (Machek, 1971, s. 364). Zdá sa teda, že za prvotnú podobu považuje *-mír*, ktorú dáva do potenciálneho vzťahu s germánskym a keltským onomastickým elementom *-mār*, čo však nie je hláskovo možné, takže sa s tým len ťažko dá súhlasiť. V. Machek v každom prípade do istej miery odkláňa pozornosť od slovenskej dvojice *-mír* „mier“/„svet“, hoci nevedno celkom kam.

Výklad antroponyma *Mojmír* nenájdeme dokonca ani v ťažšie dostupných mnohohväzkových slovníkoch *Этимологический словарь славянских языков* O. N. Trubačova či *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* (ESJS), hoci oba sa okrajovo zaoberajú i vlastnými menami. Prvý z uvedených slovníkov sa však venuje asi iba tým onymám, ktoré sú doložené v starších slovanských jazykoch, a druhý slovník len tým, ktoré sú doložené v staroslovienčine, príp. cirkevnej slovančine. Nositelia veľkomoravského antroponyma *Mojmír*, teda *Mojmír I.* a *Mojmír II.*, sa však, žiaľ, v textoch príslušných jazykov ani raz nespomínajú.

O *Mojmírovi I.* máme zachované iba dve písomné zmienky a obe sú v latinských textoch. Prvá pochádza zo spisu *O obrátení Bavorov a Korutancov*, kde sa píše: „In cuius spacio temporis quidam Priwina exulatus a Moimaro duce Moravorum supra Danubium venit ad Ratbodum“, pričom *Moimaro*, čiže *Mojmír-*, je alternatívne zapísané aj ako *Moymar* (MMFH III, 1969, s. 310 – 311). V *Prameňach k dejinám Veľkej Moravy* (1964, s. 86) sa prekladá takto: „V priebehu tohto času istý Pribina, vyhnaný *Mojmírom*, kniežaťom Moravanov nad Dunajom, prišiel k Ratbodovi.“ Druhá sa nachádza vo

Fuldských análoch, kde sa uvádza k roku 846, že „Ubi ordinatis et iuxta libitum suum conpositis rebus ducem eis constituit Rastizen nepotem Moimari“ (MMFH I, 1966, s. 90), v slovenskom preklade „Keď urobil poriadok a podľa svojej vôle urovnal pomery, ustanovil im za knieža Rastica, Mojmírovho synovca“ (*Pramene k dejinám Veľkej Moravy*, 1964, s. 93).

Meno Mojmíra I. máme teda doložené v podobe *Moimar* a *Moymar*. Neveľmi odlišne je to v prípade písomných zápisov mena o tri generácie mladšieho Mojmíra II., ktoré priamo poznáme iba z latinských *Fuldských análov*. V tomto diele sa spomína ako *Moymir* či *Moymarius* (MMFH I, 1966, s. 124, 129). Podoby antroponyma s druhou časťou *-mar* poukazujú zrejme na existenciu spomínaného podobného germánskeho *-mār* (*Valde-mar*), ktoré bolo pisateľom textov bližšie, podoba *Moymir* však poukazuje na to, že praslovanská a staroslovienska podoba mena mohla v danom čase vyzerat' približne *Mojmírъ*; takto ju rekonštruujú aj tvorcovia MMFH (pozri MMFH I, 1966, s. 124).

Ako sme už uviedli, v prvej časti antroponyma *Mojmír* < **Mojmírъ* sa pomerne správne vidí praslovanské **mojъ* vo význame „môj“. Rekonštruujeme to na základe staroslovienskeho a staroruského *moi*, ruského *moj*, ukrajinského *mij*, bieloruského *moj*, staropoľského a poľského *mój*, kašubského *mój*, pomoranskoslovinského *mój*, polabského *müj*, lužickosrbského *mój*, staročeského *mój* a českého *můj*, slovenského *môj*, slovinského *mój*, *mój*, srbského a chorvátskeho *môj* a macedónskeho a bulharského *moj*, ku ktorým stojí najbližšie staropruské *mais* < **maias* (ale príbuzné je i latinské *meus* < *meios*), čo bude všetko z indoeurópskeho **moios* „môj“ (pozri Kopečný – Šaur – Polák, 1980, s. 425 – 426). Táto časť antroponyma sa teda zdá hláskovo i sémanticky úplne bezproblémová.

To sa však nedá povedať o druhej časti antroponyma **Mojmírъ*. Najlepšie ju súhrnne spracúva *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* pod heslom *Dragomira* (ESJS 3, 1992, s. 145). Uvádza sa v ňom, že *Dragomira* je prechýlená podoba mužského mena, známeho už z konca 8. storočia v podobe *Δαργαμήρος*, ktoré možno v praslovančine predpokladať v znení **Dorgomírъ*, ak sa rekonštruuje podľa bulharského *Dragomír*, srbského a chorvátskeho *Drăgomîr*, slovenského a českého *Drahomír* a staropoľského *Drogomir*. Podľa autorov uvedeného slovníka však nemožno vylúčiť ani pôvodné *-měrъ*, čo nachádzame v srbskom a chorvátskom antroponyme *Dragamer*, ktorého nositeľ žil v rokoch 850 – 896.

V etymologickom slovníku sa uvádzajú tri možné riešenia pôvodu druhej časti mena, ako sú známe z jazykovednej literatúry. Prvé riešenie vychádza z predpokladu, že pôvodná podoba mien nemala *-mirь*, lež bola s *-měрь*. Príbuzné by bolo potom starohornonemecké a starosaské *māri* „veľký, slávny“ (s odvodeninami ako gótske *mērjan* „oslavovať“, starohornonemecké *mārī* „zvest“ ap.), s *ō*-ovým ablautovým stupňom koreňa grécke *-μωρος* v *ἐγγεστί-μωρος* „znamenitý svojou kopijou“, írské *mōr*, *mār* ap., galské *Nerto-māros* „znamenitý svojou silou“. Túto príbuznosť naznačovali už Šafárik, Miklosich a ďalší. Má ísť teda o indoeurópske adjektíva na *-ro-* od koreňa **mē-/mō-* „veľký, slávny“ (pozri viac ESJS 3, 1992, s. 145).

V rámci tohto prvého riešenia sa spomína tiež kolísanie *-měрь/-mirь* v starších dokladoch, napríklad v bulharskom toponyme *Radomír*, ktoré bolo predtým v byzantských textoch písané *Ῥαδαμέρι* (ESJS 3, 1992, s. 145), teda ešte pred metatézou likvid, ktorá prebehla okolo roku 800, s *-e-*. V slovníku J. Holuba a F. Kopečného (1952, s. 224) podobne čítame pri hesle *-mír*, že sa má nachádzať v starobylyých zloženinách *Jaro-mír*, *Vladi-mír*, *Draho-míra* a iných, čo má byť z praslovanského *-měрь*, ako vidieť napríklad v názvoch *Jaroměř* (< *-měr-jь*) a *Litoměřice* (k základu **Ljuto-měрь*). Pôvodným významom malo byť „vládou preslávený, slávny, mocný“, na čo poukazuje grécke *-mōros*, keltské *-māros*, litovské *-maras*, germánske *-mērs*, *-mar* (*Valde-mar*). Praslovanské *mirь* (*-měрь*) sa malo neskôr prikloniť k *mír* (porov. *Bolemír*, pôvodne „preslávený silou“) a podobný význam malo vraj mať aj *-slav*.

Druhé riešenie pôvodu elementu *-mír* je hláskoslovne i sémanticky veľmi podobné, východiskom je rovnako predpokladaná pôvodná podoba mien s *-měрь*, rozdiel spočíva iba v tom, že toto praslovanské *-měрь* nemá pochádzať z indoeurópciny, ale má byť výpožičkou z germánskych jazykov. Autori ESJS predpokladajú, že Hirta, ktorý to naznačoval ako prvý, viedla k predstave, že praslovanské *-měрь* nie je s gótskym *-mērs* prapríbuzné, ale je z neho prevzaté, vari korešpondencia slovných základov niektorých slovanských mien s germánskymi. Schmidt trochu adresnejšie usudzoval, že ak je slovanské *-měрь* len v druhej časti zložených slov, čiže nevyskytuje sa osamotene, a ak je *-mēr-* iba v germánčine vo význame „slávny, známy“ a inde len „veľký“, slovanské mená s motiváciou „slávny“ sa dajú vysvetliť len prevzatím z germánčiny. Túto myšlienku rozpracoval i Milewski, ale

podľa tvorcov ESJS sa hodí nanajvýš pre tie mená, ktorých prvú časť ťažko vyložíme z domáceho základu (pozri viac ESJS 3, 1992, s. 145).

A napokon tretie riešenie záhadnej otázky je úplne odlišné a vracia nás k intuícii, ktorú sme uviedli na začiatku a ktorú zastávali aj poprední slovenskí jazykovedci (porov. napr. Krajčovič, 2005, s. 42). Vychádza z toho, že staršia podoba je *-mirь*, pričom pôvodná motivácia v českých menách bola podľa Svobodu len „mier“, kým *-měрь* je druhotné, spravidla cudzím vplyvom alebo príklonom k praslovanskému **měra*. Podľa Kopečného možno vraj popri väčšine mien s *-mirь* „mier“ pripustiť niekoľko mien s *-mirь* „svet“ a takto uvažujú aj iní. Podľa Knappovej znamená *Drahomír* výslovné „komu je drahý mier“ (pozri viac ESJS 3, 1992, s. 145).

Toto tretie riešenie, ktoré je prvoplánové, sme hneď na začiatku článku odmietli z jednoduchého dôvodu, že nevyhovuje hláskoslovne ani akcentologicky. V gréckych prameňoch máme doložené, ako sme už uviedli, *Δαργαμήρος* či *Ἀρδαμέρι*, teda tieto mimoriadne starobylé pramene (spred metatézy likvid) majú jednak *-mer-* a jednak majú, čo je dôležitejšie, danú slabiku akútovú. Ak by sme uvažovali o praslovanskom **mirь* vo význame „mier; svet“ (o vývine k obojm týmto významom pozri napr. Králik, 2015, s. 358), ktoré sa dá rekonštruovať na základe staroslovienskeho *mirь*, ruského *mír*, poľského *mir*, českého *mír*, slovenského *mier*, srbského a chorvátskeho *mír*, G sg. *míra*, čakavského *mír*, G sg. *míra*, slovinského *mir*, G sg. *míra*, *mirú*, bulharského *mir* atď., museli by sme ho s prízvukom rekonštruovať ako **mírь* a radiť ho do Stangovej akcentuálnej paradigmy AP (c), teda cirkumflexovej (pozri Derksen, 2008, s. 318), takže zapisovatelia by daný prízvuk v gréčtine nereflektovali ako akút.

Rozhodnúť, či ide v prípade praslovanského *-měрь* o praslovanský výraz indoeurópskeho pôvodu, alebo ide o výpožičku z germánčiny, je podstatne zložitejšie. Napríklad vo vynikajúcom germánskom etymologickom slovníku G. Kroonena sa pod heslom **mēri-* „slávny“ uvádza okrem iného aj to, že toto adjektívum sa objavuje v germánskych zložených vlastných menách ako ich druhá časť, čo sa porovnáva s podobnými onomastickými elementmi v keltčine a slovančine, toto v galskom *-marus* a slovanskom *-měрь*, ale že keltské **-māro-* germánčine nezodpovedá a slovanské *-měрь* môže byť výpožičkou z germánčiny (Kroonen, 2013, s. 366). Treba teda brať do úvahy obe možnosti.

V nemenej skvelom keltskom etymologickom slovníku R. Matasovića však pod heslom **māro-* „veľký“ nachádzame riešenie, že všetky keltské znenia, ako aj grécke *-mōros* pochádzajú z indoeurópskeho **moh₁-ro-*, teda s *o*-ovým ablautovým stupňom, kým v ostatných jazykoch je *e*-ový, čiže **meh₁-ro-* (Matasović, 2009, s. 258). Toto riešenie sa nám zdá vhodné a ani sémantika „slávny“ a „veľký“ sa nejavi taká problematická, aby tomuto výkladu mohla brániť, keďže v istom zmysle ide o čiastočné synonymá. A hoci sa aj slovanské *měřь* nevyskytuje ako samostatné slovo, spomínaný argument o menách, ktorých prvú časť ťažko vyložíme z iného ako domáceho základu (ESJS 3, 1992, s. 145), týkajúci sa aj mena *Mojmír*, musíme brať do úvahy. Domnievame sa teda, že treba dať prednosť výkladu z indoeurópskeho prameňa.

Výklad druhej časti mena *Mojmír* z indoeurópskeho **meh₁-ro-* „slávny“ kladie v každom prípade väčší nárok aj na sémantickú interpretáciu jeho prvej časti. Podľa nášho názoru v nej pôvodne nemuselo nevyhnutne byť *mojь [mojǐ], lež *moji v množnom čísle, tak ako koexistovalo popri synonymnom antroponyme *Mojslav* aj *Mojislav*, resp. ako sa rekonštruuje *Našiměř na základe ojkonyma *Našiměrice* (Hosák – Šrámek, 1980, s. 120 – 121), no a *moji* by potom znamenalo „moji blízki“, resp. „moja družina“. Predpokladaný prapôvodný *Mojiměřь by tak bol „slávny, znamenitý svojimi“. Ak by aj praslovanské *-měřь* nepochádzalo z indoeurópciny, ale by išlo o výpožičku z germánčiny, čo musíme aspoň v malej miere pripustiť, musela by byť veľmi stará. Tak ako to je v prípade pôvodom germánskeho elementu *-pluk* v antroponyme *Svätopluk* (porov. Pronk-Tiethoff, 2012, s. 113), ktoré však rozoberieme až nabudúce.

LITERATÚRA

DERKSEN, Rick: Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon. Leiden – Boston: Brill 2008. 726 s.

Etymologický slovník jazyka staroslověnského 3. dělo – gospodь. Hl. red. E. Havlová. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1992, s. 129 – 192.

HOLUB, Josef – KOPEČNÝ, František: Etymologický slovník jazyka českého. Praha: Státní nakladatelství učebnic 1952. 576 s.

HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: Místní jména na Moravě a ve Slezsku II. M – Ž. Dodatky, doplňky, přehledy. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd 1980. 964 s.

<http://skolskyservis.teraz.sk/zaujímavosti/mojmir-je-spolocensky/28853-clanok.html>; 30. 11. 2018.

KOPEČNÝ, František – ŠAUR, Vladimír – POLÁK, Václav: Etymologický slovník slovan-ských jazyků. Slova gramatická a zájmena. Svazek 2. Spojky, částice, zájmena a zájmenná adverbia. Ved. red. B. Havránek. Praha: Academia 1980. 784 s.

KRAJČOVIČ, Rudolf. Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest. Bratislava: Literárne informačné centrum 2005. 232 s.

KRÁLIK, Ľubor. Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda 2015. 704 s.

KROONEN, Guus. Etymological Dictionary of Proto-Germanic. Leiden – Boston: Brill 2013. 794 s.

MACHEK, Václav. Etymologický slovník jazyka českého. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1971. 868 s.

MATASOVIČ, Ranko. Etymological Dictionary of Proto-Celtic. Leiden – Boston: Brill 2009. 458 s.

MMFH I – Magnae Moraviae fontes historici I. Brno: Universita J. E. Purkyně 1966. 388 s.

MMFH III – Magnae Moraviae fontes historici III. Brno: Universita J. E. Purkyně 1969. 470 s.

Pramene k dejinám Veľkej Moravy. Zost. P. Ratkoš. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1964. 460 s.

PRONK-TIETHOFF, Saskia. The Germanic loanwords in Proto-Slavic Origin and accentuation. Leiden: Leiden University 2012. 280 s.

REJZEK, Jiří. Český etymologický slovník. Voznice: Leda 2001. 752 s.

Substantívum ruža v slovenských terénnych názvoch

TATIANA LALIKOVÁ

Terénne názvy¹ – anojkonymá – sú podľa onomastickej terminológie názvy neživých prírodných objektov a javov na Zemi, ktoré nie sú určené na bývanie a sú v krajine pevne fixované (porov. Svoboda a kol., 1973, s. 62). Ich prvoradou a nezameniteľnou úlohou je pomenovanie, konkrétne určenie nesídelného objektu v rámci určitého mikroregiónu (menšieho územného celku). Pri pomenovaní objektu sa vyskytne vždy viac možných motivácií, ale iba jedna najcharakteristickejšia a najmarkantnejšia črta sa stane pomenovacím motívom, na základe ktorého vznikne terénny názov. Stromy a kríky, či už stojace samostatne, alebo tvoriace súvislý porast, boli a sú v prírode vždy dobrou orientačnou pomôckou pri určovaní polohy konkrétneho objektu². Substantívum *ruža*³ je starobylé, do slovenčiny bolo pre-

---

Príspevok je jedným z výstupov vedeckej úlohy *Výskum lexiky slovenských terénnych názvov* – 2. etapa (č. 2/0021/17) grantovej agentúry Ministerstva školstva SR a Slovenskej akadémie vied VEGA.

¹ O termíne terénnych názvov pozri Valentová, 2009, s. 31 – 34.

² O terénnych názvoch utvorených zo substantív pomenúvajúcich rastliny pozri aj Valentová, 2013, 153 – 164.

³ Podrobný rozbor substantíva *ruža* a jeho derivátov pozri Múcsková, 2010, s. 209 – 220.

vezaté z latinského *rosa* (s možným prostredníctvom stredohornonemeckého slova *rōse*), ktoré pochádzalo z gréckeho *rhoden* (*ῥόδον*), kam sa dostalo pravdepodobne z iránskych jazykov (**urda-*) (porov. Králik, 2015, s. 515 – 516) a v minulosti sa ním okrem najbežnejšej *ruže šírovej* pomenúvalo pomerne veľa iných rastlín. V príspevku sme sa sústredili na motiváciu pri pomenovaní a štruktúrnotypologický rozbor terénnych názvov utvorených zo substantíva *ruža*.

Základné štruktúry terénnych názvov utvorených zo substantíva *ruža* a z jeho derivátov môžeme schematicky členiť (Majtán, 1973, s. 22) na priame (jednoslovné a viacslovné) a na nepriame (predložkové) názvy.

1. Priame názvy pomenávajú bezprostredne konkrétny objekt a ich základná podoba je v nominatíve.

1.1 Priame jednočlenné nederivované názvy (nemajúce odvodzovacie prípony alebo predpony so špecifickým príznakom miesta) sú všetky jednoslovné názvy apelatívneho pôvodu, ktoré vznikli elipsou (vypustením) názvu určovaného objektu: *Ruža*⁴ (BA⁵, LV, SC, SN), *Ružičky* (TV).

Terénne názvy poľa *Ruža* (Nová Dedina, LV), poľa a vinice (Bratislava-Rača) a poľa (Letanovce, SN) boli utvorené proprializáciou apelatíva *ruža* s významom „miesto, kde rastú ruže“. Deminutívna podoba *Ružičky* (Bara, TV) vznikla z nominatívu plurálu substantíva *ružička* a mohla byť tiež motivovaná ružovým porastom. Tu treba poznamenať, že aj keď je pre toponymum prirodzené jednotné číslo, mnoho geografických názvov má podobu množného čísla. Nie je to však gramatická kategória v pravom zmysle slova, využíva sa iba ako lexikálny prostriedok (porov. Majtán, 1996, s. 17).

1.2 Priame jednočlenné derivované názvy sa utvárali pomocou predpôn alebo prípon s miestnym alebo privlastňovacím významom. Členia sa na nepredponové a predponovo-príponové:

Nepredponové, teda príponové jednočlenné názvy boli utvorené z apelatív príponami pre apelatívne názvy miesta alebo z osobných mien privlastňovacími príponami: *Ružín* (KE, PD, RV), *Ružínok* (KE).

---

⁴ Doklady sú z kartotéky terénnych názvov oddelenia dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV.

⁵ V zátvorke sa uvádzajú názvy obcí a skratky okresov, v ktorých sa daný terénny názov nachádza.

V Košickom okrese boli názvy jaskyne a lesa *Ružín* motivované neďaleko sa nachádzajúcou vodnou nádržou Ružín, ktorá sa rozkladá v priestoroch zaniknutej obce Ružín. Názov obce bol utvorený z osobného mena *Ruža* pridaním archaického posesívneho sufixu *-ín* s významom „Ružov majetok“ (porov. Lutterer – Majtán – Šrámek, 1982, s. 264). Lúka a pasienok *Ružín* (Čavoj, PD) mohli dostať názov podľa odlesneného vrchu Ružín, ktorý sa nachádza severne od obce. Názov doliny *Ružínok* je tiež motivovaný jej polohou (rozprestiera sa južne od vodnej nádrže Ružín) a utvoril sa z pomenovania nádrže pridaním deminutívnej prípony *-ok*.

Sem zaraďujeme aj názvy, ktoré vznikli elipsou pomenovaného objektu: *Ružová* (SC, TR), *Ružové* (DS, KE, MA, PK, TV), *Ružový* (NZ), *Ružené* (LM, NM), *Ruženné* (HC, NM), *Ružinská* (DT).

V týchto prípadoch sa pomenovanie určovaného objektu elidovalo a adjektívny tvar, ktorý bol pôvodne zhodným prívlastkom, sa substantivizoval. Terénny názov mohol byť motivovaný porastom ružových kríkov a tvorený priamo adjektívom utvoreným zo substantíva *ruža* + sufix *-ový/-ová/-ové* alebo *-ný/-nný*. V kodifikačných príručkách slovenčiny (Krátky slovník slovenského jazyka, 2003, a Pravidlá slovenského pravopisu, 2013) nie je adjektívum *ružený* zaznamenané, ale nachádza sa v Historickom slovníku slovenského jazyka (5. zv., 2000, s. 200) s významami 1. (príd.) k ruža; 2. ktorý má ružovú farbu. Pomenovanie lesa a lúky (Beckov, NM) je v dokladovom materiáli zapísané v podobe *Ruženô* so sufixom *-ô* typickým pre stredoslovenskú nárečovú oblasť, spisovná podoba je *Ružené*. Terénny názov poľa *Ružinská* (Podkriváň, DT) bol motivovaný neďaleko tečúcim potokom *Ružinská*.

Predponovo-príponové názvy vznikali univerbizáciou predložkových konštrukcií, ale v materiáli nie sú doložené takéto názvy utvorené od základu *ruž-*.

1.3 Priame viacčlenné názvy sú zložené z dvoch alebo viacerých slov a charakterizuje ich syntaktický determinatívny vzťah.

Dvojčlenné jednoslovné názvy vznikli univerbizáciou, teda prechodom združeného pomenovania do jednoslovného názvu a sú pomerne zriedkavé:

Substantivizovaný dvojčlenný jednoslovný terénny názov poľa *Ružindolské* (Biely Kostol, TT) vznikol z názvu obce *Ružindol* (spojením názvu *Ružín* + *dol* s významom „Ružovo údolie“) a sufixu *-ský*, ktorým sa

naznačuje lokalizačný príznak a vyjadruje skutočnosť, že pole sa nachádza v katastri obce Ružindol. Názov pomenovaného objektu – pole – sa elidoval.

Viacčlenné determinatívne názvy so zhodou môžu byť tvorené:

I. vlastnostným adjektívom so sufixom *-ový/-ová/-ové, -ná/-né* (odvođeným od substantíva *ruža*) s významom „pochádzajúci z ruže; majúci svetločervenú farbu“ a substantívom: *Ružová dolina* (LV, TT), *Ružová hora* (SB, VT), *Ružová jaskyňa* (SN), *Ružové humno* (MA), *Ružové palagy* (RV), *Ružové pole* (TT), *Ružový dvor* (KE, LV), *Ružový dol* (KE), *Ružový kopec* (LV, MI, RV, ZM), *Ružový sad* (KE, LC), *Ružový vrch* (VK), *Dlhé ružové lúky* (LC), *Krátke ružové lúky* (LC); *Ružená hora* (GA, HC), *Ruženná lúka* (NM), *Ruženné hory* (HC), *Dlhé ruženné hory* (HC), *Gáborské ruženné hory* (HC).

II. adjektívom utvoreným z názvu Ružindol, Ružín, Ružin, Ružiná sufixom *-ský* a substantívom, pričom dané adjektívum signalizuje, že pomenovaný objekt prináleží danému geografickému objektu alebo sa pri ňom nachádza: *Ružindolské celiny* (TT), *Ružinská baňa* (LC), *Ružinská jaskyňa* (KE), *Veľká Ružinská jaskyňa* (KE).

Názov *Ružindolské celiny* pomenúva pole v obci Biely Kostol, ktorá susedí s obcou Ružindol, *Ružinska jaskyňa* sa nachádza neďaleko vodnej nádrže Ružín a *Ružinská baňa* je názov poľa pri vodnej nádrži Ružiná.

III. dvoma adjektívami: *Dolná Ružová* (TR), *Stredná Ružová* (TR), *Zadná Ružová* (TR), *Dolné Ružové* (PK), *Horné Ružové* (PK).

Názov doliny *Ružová* (Turček, TR) motivoval vznik nových názvov lesa v tej istej lokalite *Dolná Ružová*, *Stredná Ružová* a *Zadná Ružová*. Podobne podľa názvu poľa *Ružová* (Častá, PK) a polohy sa pomenovali aj ďalšie polia *Dolné Ružové* a *Horné Ružové*. Všetky názvy vznikli elipsou názvu určovaného objektu.

IV. substantívom *ruža* a jeho derivátmi bližšie určenými adjektívom: *Nižná Ruža* (SN), *Vyšná Ruža* (SN), *Malý Ružínok* (KE), *Veľký Ružínok* (KE).

Názov poľa *Ruža* (Letanovce, SN) motivoval vznik názvov *Nižná Ruža* a *Vyšná Ruža* v tej istej obci. Rovnako názov doliny, ale aj vodného toku *Ružínok* (Košická Belá, KE) bol motivačným činiteľom pri tvorbe pomenovaní lesa a doliny *Malý Ružínok* a *Veľký Ružínok* v tej istej lokalite.

2. Nepriame názvy – pomenúvajú objekt prostredníctvom názvu iného objektu alebo podľa nejakej okolnosti, ktorá súvisela so vznikom názvu.

Nepriame predložkové názvy sa utvárali z predložkových konštrukcií okolnostného (príslovkového) určenia miesta, ale aj elipsou určovaného člena z prívlastkových konštrukcií.

Podobne ako pri priamych názvoch môže byť základom názvu substantívum *ruža*, ale vo väčšine prípadov býva základným slovom jeho derivát. Môžu sa vyskytovať aj viacslovné názvy: *Na ruži* (SN, TR), *Na Ružičkovom* (NR), *Nad Ružovým* (PK), *Od Ružového dvora* (NZ), *Od Ružína k Lodine* (KE), *Pod Ruženým* (LM), *Ružová hora pod Dubníkom* (VT), *Pri ružindolskej ceste*, *Pri ružindolskom chotári* (TT).

Terénny názov poľa *Na Ruži* (Letanovce, SN) bol motivovaný názvom poľa *Ruža* v rovnakej lokalite. Pole *Na Ružičkovom* dostalo názov podľa mena bývalého majiteľa *Ružička*. Sady a vinica *Nad Ružovým* (Častá, PK) boli pomenované podľa polohy nad poľom *Ružové* v rovnakej obci. Časť obce Veľký Kýr (NZ) sa nazýva *Ružový dvor* a podľa neho bolo pomenované neďaleko sa nachádzajúce pole *Od Ružového dvora*. Názov lesa *Od Ružína k Lodine* (Malá Lodina, KE) napovedá, že sa les rozprestiera od vodnej nádrže Ružín k obci Malá Lodina. Motiváciou pri názve doliny *Pod Ruženým* (Nižná Boca, LM) bolo pomenovanie lesa a doliny *Ružené* v rovnakej lokalite. Pomenovania polí *Pri ružindolskej ceste* (Trnava, TT) a *Pri ružindolskom chotári* (Zvončín, TT) boli motivované názvom neďalekej obce Ružindol.

Zaujímavý je aj spôsob vzniku viacerých nových pomenovaní od už vzniknutého terénneho názvu. Z príponového jednoslovného názvu poľa v Častej (PK) *Ružové*, ktorý vznikol elidovaním určovaného objektu, vznikli názvy ďalších polí, a to viacčlenné determinatívne názvy *Dolné ružové*, *Horné ružové* a nepriamy predložkový názov *Nad ružovým*. Podobne podľa názvu doliny v Turčeku (TR) *Ružová* dostali v rovnakej lokalite názvy častí lesa *Zadná Ružová*, *Stredná Ružová* a *Dolná Ružová*.

Pri areálovom výskume názvov sa môžeme stretnúť aj s homonymiou – teda výskytom rovnakých terénnych názvov, napríklad: pole s názvom *Ruža* sa nachádza v Novej Dedine (LV), v Bratislave-Rači (BA) aj v Letanovciach (SN), *Ružový kopec* je názov vinice v Ipel'skom Sokolci (LV), vrchu v Rožňave a poľa v Kečove (RV) a Beši (MI).

Pri terénnych názvoch vyskytujúcich sa v mikroregióne, teda v rámci jednej obce, a pri názvoch vrchov v rámci pohoria sa homonymia nevyskytuje.

Terénne názvy majú zo všetkých toponým najbližšie k apelatívnej slovnej zásobe. Pri ich tvorení sa používali prostriedky bežnej hovorovej reči (deminutívne a adjektívne sufixy, predložkové väzby) a ich prvoradou úlohou bolo pomôcť človeku pri každodennej orientácii v konkrétnej lokalite. Vzhľadom na skutočnosť, že človek veľmi aktívne zasahoval do krajinného rázu (lesy menil na vinohrady, lúky na polia a pod.), časom sa mohol stratiť aj pôvodný motivačný objekt. Názov sa postupne desémantizoval, čo je dobre viditeľné napríklad na pomenovaní poľa *Ružový kopec* (Ipeľský Sokolec, LV), vinice *Ružená hora* (Vinohrady nad Váhom, GA) alebo poľa *Ružinská baňa* (Lučenec). Tým sa aj lexikálny význam motivujúceho apelatíva stával irelevantným.

Slovo *ruža* a jeho deriváty sú známe a rozšírené na celom území našej republiky, preto je pomerne zaujímavé, že v terénnych názvoch na severe trnavského kraja, žilinského kraja (na hornom Považí, Kysuciach, Orave) a v prešovskom kraji (na Zamagurí a na hornom Zemplíne) sa nevyskytujú.

Uvedené terénne názvy tvorili aktívnu súčasť jazyka našich predkov a sú v nich zachované informácie o ich slovnej zásobe a slovotvorných postupoch. Zároveň sú aj bohatým zdrojom informácií pre botanikov a geografov, potrebných na rekonštrukciu obrazu pôvodného rastlinného spoločenstva, a to hlavne na miestach ovplyvnených činnosťou človeka.

LITERATÚRA

Historický slovník slovenského jazyka. 5. zv. R (rab) – Š (švrkotat'). Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 2000. 200 s. ISBN 80-224-0628-7.

KRÁLIK, Lubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda 2015. 704 s. ISBN 978-80-224-1493-7.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4., dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s. ISBN 80-224-0750-X.

Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 4., nezmenené vyd. Bratislava: Veda 2013. 592 s. ISBN 978-80-224-1331-2 (kolektív autorov: L. Dvonč, J. Doruľa, J. Genzor, J. Horecký, J. Kačala, F. Kočiš, I. Masár, M. Považaj).

LUTTERER, Ivan – MAJTÁN, Milan – ŠRÁMEK, Rudolf: Zeměpisná jména Československa. Praha: Mladá fronta 1982. 376 s.

MAJTÁN, Milan: Z lexiky slovenskej toponymie. Bratislava: Veda 1996. 192 s. ISBN 80-224-0480-2.

MÚCSKOVÁ, Gabriela: Meno ruže v „jazykovom (nárečovom) obraze sveta“. In: Súradnice súčasnej slovenskej dialektológie. Jazykovedné štúdie. 28. Ed. K. Balleková. Bratislava: Veda 2010. s. 209 – 220. ISBN 978-80-224-1171-4.

VALENTOVÁ, Iveta: *Anojkonymum alebo terénny názov?* In: Slovenská reč, 2009, roč. 74, č. 1, s. 31 – 34.

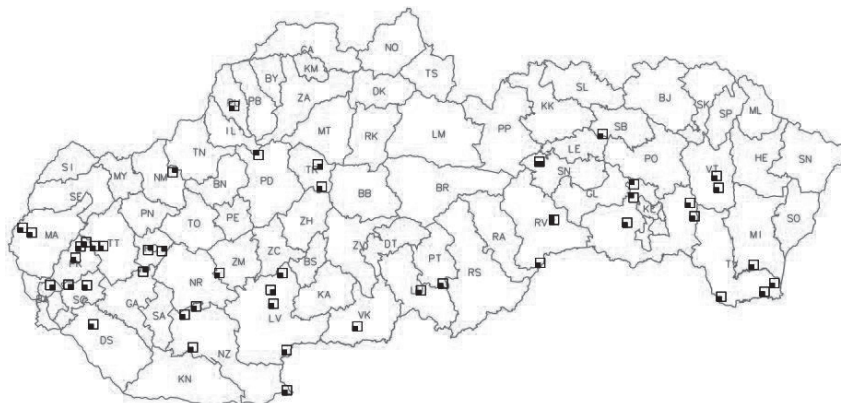
VALENTOVÁ, Iveta: Slovo *agát* a jeho adaptácia v slovenčine a v terénnych názvoch. In: Kultúra slova, 2013, roč. 47, č. 3, s. 153 – 164.

SVOBODA, Ján a kol.: Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky. In: Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 1973, roč. 14, č. 1, s. 1 – 280.

Skratky okresov

BA – Bratislava, DS – Dunajská Streda, DT – Detva, GA – Galanta, HC – Hlohovec, KE – Košice, LC – Lučenec, LV – Levice, MA – Malacky, MI – Michalovce, NM – Nové Mesto nad Váhom, NR – Nitra, NZ – Nové Zámky, PD – Prievidza, PK – Pezinok, RV – Revúca, SB – Sabinov, SC – Senec, SN – Spišská Nová Ves, TR – Turčianske Teplice, TT – Trnava, TV – Trebišov, VK – Veľký Krtíš, VT – Vranov nad Topľou, ZM – Zlaté Moravce

Výskyt apelatíva ruža a jeho najčastejších derivátov v terénnych názvoch na mape okresov

Legenda:

- ruža
- ružový
- ruženný
- ružín
- ružový aj ružín
- ruža aj ružový

Hravé jazykové majstrovstvo

DANA GURIČANOVÁ

Už oddávna je známe, že jazyk nie je len „sústava osobitných znakových hodnôt, ktorá slúži ako nástroj vyjadrovania, dorozumievania a ukladania poznatkov v istom spoločenstve“ (Slovník súčasného slovenského jazyka, A – G, 2006, ďalej SSSJ), ale možno sa s ním aj hrať, rôznorodo narábať s hláskami či slabikami tak, aby bol výsledný „konštrukt“ duchaplný či dôvtipný, nápaditý, zábavný až groteskný, invenčný, prekvapivý, niekedy možno aj sarkastický, ironický, karikatúrny či bizarný. Schopnosťou tvorivo sa hrať s jazykom odjakživa vynikali najmä básnici, ako príklad môže poslúžiť Kollárovo *slavme slavně slávu Slávův slavných*, Novomeského *krok gondol klokoce tokom potokov / pod plotom topoľov...* Hevierovo *roztomilo sa rozotmilo* či upozornenie Tomáša Janovica v básni pre deti s názvom Jeleňvízor: *Ale pozor, lebo je len / jeden taký zvláštny jeleň*. V 20. storočí hru so slovom využívali aj mnohí aforisti či humoristi, napríklad Stano Radič (*Nemorálny mravec je nemravec.*), Ondrej Kalamár (*Rád dávam slovám iný rozmar.*), Milan Lechan (*Peniaze zďaleka nie sú všetko. Zblízka však áno!*), mladšiu generáciu reprezentujú napríklad Tomáš Ulej (*Dobrý odev / a dobrý aforizmus / zakrýva, čo zvyrazňuje.*), Vlado Janček (*Mám teba. Viac mi netreba. / S tebou som celý / bez seba.*).

Koncom roka 2017 rozvlnila hladinu literárnych vôd kniha kratučkých textov s eponymným názvom *čistá duša*, ktorá sa vypredala v priebehu jediného týždňa. Istotne aj preto (resp. najmä preto), že veľká časť kupujúcich túto „značku“ poznala vďaka internetu – facebookové konto s rovnakým názvom malo v januári 2019 viac než 51 600 sledovateľov, na instagramovom účte ich bolo v rovnakom čase vyše 98 000. Autor/autorka od februára 2015, keď bol na internete zverejnený prvý príspevok, zostáva v anonymite, vystupuje výhradne pod označením *čistá duša*. V záujme zjednodušenia ju pre potreby tohto článku nazveme Duša. Jej texty sú (aj) z jazykového hľadiska veľmi zaujímavé, preto sa im chceme venovať podrobnejšie.

Korešpondenčným spôsobom už Duša poskytla niekoľko rozhovorov médiám – autori v nich používajú ženský rod s ohľadom na rod slo-

va *osoba* aj *duša*. V jednom z nich sa Duša na margo svojej anonymity vyjadrila takto: „Páči sa mi, že aj keď som nikto, zároveň môžem byť hocikto. Nazývam to verejne neznáma osobnosť. Je fascinujúce sledovať, že niektorí kamoši ma majú radi a *čistá duša* sa im nepáči. Naopak, niektorí ľudia ma na verejnosti ani nepozdravia a očividne o mňa neprejavujú najmenší záujem, no na internete sa im páčim, dokonca mi v správe napíšu, že by ma radi spoznali. Je to celkom bizarné a určite to stojí za zamyslenie“ (Chrastová, <https://fici.sme.sk/>). Motiváciu svojho pseudonymu vysvetľuje v tom istom rozhovore takto: „... *čistá duša* nemá žiaden význam. Vždy ma fascinoval názov knihy *Meno ruže*, pretože je neutrálny a vopred nič neprezrádza. Páči sa mi, ako to Umberto Eco vymyslel, tak som sa nechala inšpirovať. (...) Čistá duša tiež nič neznamená. Dušou je totiž každý z nás. Ktorá duša je zlá a ktorá je dobrá? Ja neviem. Čo je čisté, to na sebe nemá stopy ničoho.“

Grafická úprava tejto nevelkej knižky (má formát klasickej pohľadnice) je atypická: strany nie sú číslované, v celom texte sa používajú výhradne malé písmená, pričom typ písma (FF Trixie) evokuje niekdajší mechanický písací stroj (keďže pri citáciách nemožno uvádzať príslušnú stranu, v našom príspevku koniec riadka označujeme lomkou, prechod na novú stranu knižky – nemusí byť hneď nasledujúca – dvoma zvislými čiarami). Interpunkciu však Duša spravidla používa, len ojedinele sú slová akoby „nasypané“ na stránke bez interpunkcie. Tradičnou pomlčkou na začiatku riadka naznačuje fiktívny dialóg.

Na každej strane sa nachádza len jeden útvar – používame takéto označenie, keďže ide o rôznorodé texty, ktoré nemožno jednotne klasifikovať. Ako istá forma predelu pôsobí celkovo sedem strán, na ktorých je iba zopár typografických znakov na spôsob tzv. smajlíka. Duša však nepoužíva tradičný spôsob tvorby obľúbených emotikonov, vymyslela si nové, napr. (~_~) alebo (*_*). Na otázku, k akému žánru by Duša priradila svoje texty, odpovedala v rozhovore pre časopis Interview takto: „To vôbec netuším. Vôbec neviem, čo píšem. Nazývam to slovné hračky, ale neviem, čo to je. Je v tom kúsok poézie, ale nie sú to básne“ (Miškechová, s. 39). Evidentne ju však otázka žánrového zaradenia ani netrápi, píše spontánne, pričom naplno uplatňuje svoju výnimočnú kreativitu a cit pre jazyk. Na otázku, či jej „slovné výtvory plnia funkciu tajných odkazov“, odpovedá: „Áno, niekedy sú to skutočne

také správy vo fľaši. Hádzem ich do vôd internetu a čakám, či ich sociálne siete vylovia“ (Miškechová, s. 34).

Mnohé útvary z tohto knižného výberu majú podľa nášho názoru najbližšie k aforizmu, ktorý Jozef Mistrík (2002, s. 9), definuje ako „stručný duchaplný výrok, ktorý vyjadruje nejaký postreh“, napr. *nevyrovnani / ľudia vrhajú / krivé pohľady*. || *život je plný / ťažkosťi*. / *to aby sme si ho / mohli viac vážiť*. Niektoré autorské narážky sa dajú dešifrovať len prostredníctvom vžitých jazykových spojení alebo viac či menej známych reálií, napr. *každý milostný / trojuholník je / bermudský – / jeden sa v ňom / vždy stratí*. (alúzia na bermudský trojuholník v lodnej doprave); *aj keď som jej nerozumel / ani jedno slovo, napokon / som sa s ňou rozlúčil / po francúzsky*. (alúzia na tzv. francúzsky bozk); *len zriedka sa na svete / objavia ľudia, ktorí sú / geniálni aspoň za dvoch*. / *presne ako jaro a filip* (alúzia na všestranného umelca Jara Filipa).

Veľkú skupinu útvarov však nemožno zaradiť k aforizmom, ide skôr o kreatívne vyslovenie vnútorných stavov Duše. Vznik poetického výboja často dosahuje vďaka cielenému momentu sklamaného očakávania v ustálených spojeniach, ktoré inovuje, aby vyvolala myšlienkový kontrast, napr. || *prosím, / netrhajte / vety*. || *môžeš sa mi / zverejniť / so všetkými / tajomstvami*. || *vitaj, / jarná / úľava!* || *niekedy mám pocit / že ty si moja / jediná nemožnosť* || *krok za krokom sa / pochybujem vpred* || *som nad zlato*. Osobitným typom ustáleného spojenia sú frazeologizmy, Duša originálne pretvára aj tie, napr. *komu niet rande, / tomu niet pomoci*. || *mydliť sa / je ľudské*. || *vo vine / je pravda*.

Niektoré útvary, napr. *usmej sa / a uspej!* alebo *práca, / prac sa!* pripomínajú slogan.

Z uvedených príkladov je zrejmé, že najtypickejšou črtou tvorby Duše je hra s jazykom na rozličnej úrovni – fonologickej, morfolologickej i slovotvornej. Pracuje predovšetkým so zvukovou kvalitou hlások, čiže eufóniou, na ktorej sú založené viaceré štylistické figúry pôsobiace ako poetizačný prvok. Hojne sa tu vyskytuje kalambúr, „slovná hračka vtipne využívajúca hláskovú alebo zvukovú podobnosť alebo totožnosť významovo rozdielných pomenovaní“ (SSSJ, 2011), uplatňujú sa tu teda viaceré typy homoným, pričom najčastejšie sú lexikálno-gramatické homonymá, ktoré vznikajú prechádzaním z jedného slovného druhu k druhému bez morfológických zmien, napr.

snád' je to len / uhol môjho pohľadu, / no zdalo sa, že / uhol môjmu pohľadu. || správa / sa k nej, / ako / sa nemá. A ona ho ne znáša. / ako nemá. || prečo / som / ničia? prečo / ma / vzťahy / tak / ničia? || a nežnú / siali, / a nežnú. (myslí sa tzv. nežná revolúcia a skutočnosť, že niet veľmi čo „žať“, nemáme z nej taký úžitok, ako sme predpokladali), ani nám / nevadí, / že mieria / hlavne. hlavne, / že je / mier! (máme na mysli homonymiu slova hlavne [N pl. podstatného mena hlaveň verzus častica hlavne], pri slovách mieria – mier ide o čiastočnú homonymiu, teda o homoformu, keďže sa zhodujú len niektoré tvary slovesa mieriť a podstatného mena mier). Niekedy je významotvorným činiteľom kvantita, napr. dvorí sa ti / nenápadne – / tak, že ti / to vôbec / nenápadne. || dlho sme nič / nesmeli; ešte / dlho budeme / nesmeli (opäť alúzia na spoločensko-politickú situáciu po roku 1989).

Duša vytvára kalambúry aj jednoduchým spájaním či rozpájaním slov a slovných tvarov tak, aby výsledná formulácia vytvárala istý druh významového napätia, napr. *kto si? / ktosi* (spojením opytovacieho zámena *кто* a tvaru slovesa *быть* dostaneme neurčité zámeno, ktoré nadobudne jasný ironický podtón), na rovnakom princípe je postavený aj útvar *kde si? / kdesi*. Zmysluplné rozpájanie slov môžeme ilustrovať napr. útvarmi *bola odporná. / ako od porna. || dejiny / mali / dej iný*. Nájdem tu aj špecifický typ spájania/rozpájania, zväčša s kvantitatívnou alternáciou, pri ktorom sa nový význam dosahuje dômyselným posunutím hranice medzi susediacimi slovami, napr. *lenka má rada / len kamarátstvo. || je pár minút / po polnoci, / na tvár sadá / popol noci. || raz nebudeš / dávať pozor / a ujde ti. / rázne budeš / dávať pozor / a ujde ti / aj tak*.

Z dlhších kalambúrov, v ktorých Duša výrazne využíva zvukosled, možno uviesť napr. *nezmizli. / stále ti po / myslí / chodia tie / najzmyselnejšie / nezmysly! || nikdy / nič / s nikým a / s ničím. / s každým / vždy / všetko / zničím. || hovoríš síce / hrozné nezmysly, / no hovorím si – si / hrozne zmyselná*.

Zaujímavé sú aj prešmyčky, kde tradičnou technikou, čiže premiestňovaním hlások v rámci jedného slova, slovného spojenia alebo vety, interpretuje Duša nový myšlienkový obsah, napr. *ľud z mäsa a kostí – / masa bez ľudskosti. || si celá moja, / si moja cela*.

Niektoré útvary sú založené na významových protikladoch pripomínajúci paradox, napr. *čím si ďalej, / tým si mi / čím si bližšie. || azda nič / nezaujme*

/ tak, ako / nezájujem. || *neviem čo je horšie – / takmer umriete alebo / takmer žiť?* || *viem, vyzerám / natvrdlo. ale / to len preto, / že som z teba / namätko.*
|| *večne / čakám / na / niečo / večné.*

Pozornosť si zaslúži špecifická metóda výstavby útvarov, ktorú sme nazvali organizovaný preklep – písmená, ktoré majú zásadný vplyv na význam slova, sú vysádzané akoby jedno na druhé (my sme na takéto písmená použili horný index), výsledný text možno teda čítať dvojako, napr. *v^beda tomu, kto / neverí v globálne / otepl^oovanie!* (veda/beda) || *sme dva-ja. / ale len / spolu tvoríme / jeden celok. / skrátka, / si moja / chýbajúca / p^bo^lovička.* (polovička/borovička) || *hlavné je byť / sám s 'ebou.* (sám sebou/sám s tebou).

Vo viacerých útvaroch Duša používa aj iné jazyky, najčastejšie češtinu, a to buď v celom útvare – *trpělivost / muže přináší.* || *syn / sní / sny / s ní.* –, alebo v rámci slovenského textu použije české slovo, ktoré odkazuje na odlišný význam, čím navodzuje ozvlášťujúce napätie, napr. *aká krv / nám to / v žilách / prudí?* (prudit = „obťažovať, otravovať“ ako nový význam v hovorovej češtine, pôv. význam „jatriť, dráždiť“) || *dajte mi pokoj! / ale nech má aspoň päť / hviezdíček.* (čes. *pokoj* vo význame „izba“). Inokedy sa inšpiruje zvukovou či grafickou podobou cudzojazyčných slov, napr. *pondelok / Montag / Monday / mon dieu* || *žijem v krajine / menom s nsko. / krajine, ktorej / chýba „love“ – / láska a peniaze.*

Z hľadiska jazykovej čistoty má knižka veľmi dobrú úroveň. Vo dvoch útvaroch sa vyskytuje síce spisovný, ale menej vhodný výraz *snád'*, ktorý je dôležitý pre rytmus textu – časť *snád'* má päť vhodnejších synonym (*azda, hádam, možno, vari, nebodaj*), ale žiadne z nich nie je jednoslabičné. Výraz na hranici spisovnosti použila Duša aj v kratučkom, no významovo silnom útvare *v / stádach / strádam.* Nahradenie slovesa *strádať* vhodnejším výrazom (napr. *trpieť*) by však možnosť slovnej hry, pochopiteľne, neposkytlo. Podobne je to aj pri bohemizme *potýkať sa* v útvare *kedysi som / sa potýkal s / depkami, ale / už som si s / nimi potýkal.* V rámci redakčnej úpravy textu sa mohli doriešiť chýbajúce a nadbytočné čiarky, napr. *viem len, že / kto hľadá nájde. / viem, lenže / kto hľadá nádej?* (chýba čiarka medzi slovesami *hľadá* a *nájde*), *neviem načo / biť slabých, / keď viem / byť silný* (chýba čiarka medzi slovami *neviem* a *načo*); *azda nič / nezaujme / tak, ako / nezájujem.* (čiarka pred *ako* je nadbytočná); *neviem*

čo je horšie – / takmer umrieť alebo / takmer žiť? (chýba čiarka za slovom *nevím*).

Ako sme spomínali v úvode, hra so slovami má v slovenskej umeleckej tvorbe nejedného majstra, no istotne žiaden z nich doteraz nemal také početné čitateľstvo, aké dnes umožňujú internetové sociálne siete. Aktivity „značky“ *čistá duša* sú však nepochybne veľmi sympatické, keďže – okrem iného – prezentujú slovenčinu ako moderný jazyk, s ktorým sa dá inovatívne, tvorivo, efektne i vtipne pracovať. Ak sa o tom v knižke i na sociálnych sieťach presvedčajú (najmä) mladí ľudia, treba to len privítať.

LITERATÚRA

čistá duša. Bratislava: Vydavateľstvo Slovart 2017. 208 s. ISBN 9788055632988.

CHRASTOVÁ, Dominika: Kto je Čistá duša? Verejne neznáma osobnosť, ktorej duchaplné aforizmy milujú tisícky ľudí. Dostupné na <https://fici.sme.sk/c/20410723/kto-je-cista-dusa-verejne-neznama-osobnost-ktorej-duchaplne-aforizmy-miluju-tisicky-ludi.html>, 16. 12. 2016, cit. 21. 8. 2018).

MISTRÍK, Jozef: Lingvistický slovník. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2002. 294 s. ISBN 80-08-02704-5.

MIŠKECHOVÁ, Mirka: Neviditeľnosť, ktorú neprehliadnete. In: Interview 2/2018, s. 33 – 39. Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s. ISBN 978-80-224-0932-4.

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1087 s. ISBN 978-80-224-1172-1.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Jakí pen, takí pen, preca je za ním cién

LUBICA DVORNICKÁ

V príspevku nadväzujeme na našu minisériu o stromoch (porov. Kultúra slova, ročníky 2015 – 2018) a sústredíme sa predovšetkým na pomenovania nadzemného zvyšku stromu po zoťatí, spílení alebo zlomení. Naposledy sme sa venovali významovej štruktúre slova koreň (porov. Kultúra slova, 2018, č. 1) a k významom spracovaným v Slovníku slovenských nárečí (ďalej SSN) sme ešte zopár pridali. Ako je však strom jedným celistvým organizmom, tak aj názvy jeho jednotlivých častí od koreňa po kmeň, ba i po konáre sú často (najmä v celoslovanskom kontexte) zaujímavým, niekedy i nečakaným spôsobom sémanticky „prerastené“. Preto je nevyhnutné skúmať nielen pomenovania jednotlivých častí stromu v slovenských nárečiach a ich lexikálnu diferencovanosť, ale i významovú štruktúru týchto pomenovaní. Vtedy sa nám lepšie ukáže, kde sa jednotlivé pomenovania sémanticky prelínajú. Začnime poporiadku a skúsme sa pozrieť, ktorými slovami sa v našich nárečiach pomenúva zvyšok kmeňa stromu vyčnievajúci zo zeme.

Pri príprave lexikálneho zväzku Atlasu slovenského jazyka (ďalej ASJ) sa skúmalo aj pomenovanie „časti stromu, ktorá zostane v zemi po zoťatí“. Jeho spracovanie sa do tlačenej podoby zväzku nedostalo, keďže patrilo medzi tie, pri ktorých sa odpovede vyznačovali skôr výraznou slovotvornou ako lexikálnou diferenciáciou a ktoré sa potom zaradili do tretieho zväzku Atlasu slovenského jazyka (por. ASJ 4, s. 21; ASJ 3, s. 128).

Príspevok vznikol v rámci grantových projektov VEGA č. 2/0126/18 Slovník slovenských nárečí a č. 2/0104/18 Slovánsky jazykový atlas. V príspevku sa uvádzajú názvy obcí a ich okresov v súlade s koncepciou Slovníka slovenských nárečí, t. j. podľa administratívneho členenia z r. 1948 (porov. Slovník slovenských nárečí I, 1994, s. 38 – 39). Pri exemplifikáciách z Historického slovníka slovenského jazyka udávame iba orientačný časový údaj.

Najrozšírenejším pomenovaním tejto reálie sú v slovenských nárečiach fonetické a slovotvorné varianty slova *peň*. Jeho výskyt sa potvrdzuje v Historickom slovníku slovenského jazyka (ďalej HSSJ) dokladom textu zo 16. storočia. Na základe pracovnej mapy k ASJ 4 môžeme konštatovať, že v podobe *peň* je slovo rozšírené predovšetkým v stredoslovenských a vo východoslovenských nárečiach a tvrdo – *pen* – sa vyslovuje v západoslovenských nárečiach a v časti gemerských nárečí. Podoba *pem* (Dolné Rykynčice, Príbelce) sa používa v oblasti okolo Modrého Kameňa. Potvrdzuje nám to kartotéka SSN i spracovanie samotného hesla *peň* v druhom zväzku tohto slovníka. Vo východoslovenských nárečiach sú bežnejšie podoby *pňak*, *pňik*. Ich fonetické obdoby sa nájdu nielen v priľahlých gemerských nárečiach (tam s mäkkou i tvrdou výslovnosťou), ale vyskytujú sa i v okolí Čadce aj na hornej Orave¹: *pňak* (Rejdová, o. Rožňava; Telgárt, o. Brezno; Vernár, o. Poprad), *pňik* (Chyžné, Betliar, Markuška, o. Rožňava), *pnák* (Vlachovo, o. Rožňava), *pňik* (Riečnica, o. Čadca), *pňiak* (Raková, o. Čadca). V niektorých oblastiach východného Slovenska sa vyskytujú aj podoby *piňak* (Jenkovce, o. Sobrance; Čierne Pole, o. Trebišov). K pňom a pňiakom, ktoré sú všetky mužského rodu, doplníme ešte slovo *penka*, ktoré sa v sledovanom význame vyskytuje iba zriedkavo v považských nárečiach. A, prirodzene, nesmieme zabudnúť na všetky zdobneniny (*pňiki* aj *pňički*), ale aj zveličené *pniská*.

V Šípkovom (o. Piešťany) *ket sa klčuvav háj a vipiluvávali sa aj staré stromi, nesmeli sa nechávat veľké penki na korenoch, lebo to bi bola škoda dreva*. Naopak, podľa HSSJ *drewo nema jse pri samej zemi strihati, ale pen neb uzemek aspoň do kolena zvyše nechati* (18. st.). Zrejme si takéto rozdiely vyžadujú rôzne techniky výrubu stromov a používané nástroje, preto je to inak pri pílení a inak pri rúbaní. Akékoľvek vysoké boli, v každom prípade sa horárovi platil poplatok za vyrúbané stromy, čiže *pňové* (Bošaca, o. Trenčín).

Keď už padlo rozhodnutie a strom musel dolu, *len totot pňišog ostál* (Kameňany, o. Revúca). Ak sa veľa rúbalo, nielenže lietali triesky, no stalo sa, že *virúbali hvaru na pen* (Brusník, o. Revúca) – teda úplne celú. A ak

¹ Ako píše Anton Habovštiak vo svojich Oravských nárečiach, slovotvorným variantom pňak sa hornooravské nárečia zhodujú s goralskými a zároveň s východoslovenskými nárečiami (porov. Habovštiak, s. 323).

aj nie celú, boli také prípady, že *pňou bolo v hore t'elko, že son sa do nich potkínau* – tak aspoň vravel o svojom zážitku jeden z obyvateľov Pukanca (o. Levíce). Isto sa to stávalo častejšie, aj v Bánovciach nad Bebravou iný človek spomínal, že *háji sa na hñilí peň potkou*. Predstavme si cestu nočným lesom a tam len *bútlí peň svieťiu pri cest'e* (Blatnica, o. Martin).

To boli tie menej príjemné zážitky s pňami. Azda preto sa do frazeológie dostali v nie veľmi lichotivom svetle. Ešte najlepšie obišli tí, ktorých priamo prirovnávali k pňu v lese. Veď kto *stojí jak pen* (Lukáčovce, o. Hlohovec), ten stojí celkom nehybne. Ešte obraznejšie to vyjadria v šarišskom nárečí: *stojí jak pňak f šmikñi* (Veľký Šariš, o. Prešov). Dotýčný síce stojí tiež nehybne, no na tento *pniak* sa viaže iný význam. Je to kratší kus hrubého kmeňa stromu (často práve z tvrdého pňa zbaveného koreňov), ktorý slúžil na rôzne účely, inak kováčom a ďalším remeselníkom, inak ľuďom pri kálaní dreva.

Ak niekto už úplne nič nepočuje, vraví sa, že je *hluchí jak peň* (Dúbravka, o. Bratislava), na strednom Slovensku *hluchí ako peň* (Pukanec, o. Levíce) alebo *hluchí aňi peň* (Blatnica, o. Martin) a na druhom konci republiky bude *hluhi jak peň* (Smižany, o. Spišská Nová Ves) či *hluchi jak pňak* (Dlhá Lúka, o. Bardejov).

Frazeológia reaguje nielen na zmyslový nedostatok, ale i na nedostatok rozumu. O veľmi hlúpom človeku sa vraví, že je *sprostí jako pen* (Lukáčovce, o. Hlohovec). Dakto to tak má už od mladosti, nuž o ňom povedia, že *uš f škole bul taki jak pňak* (Ovčie, o. Prešov) – čiže tiež „rozumovo menej schopný, hlupák“. Niekomu sa ušla hneď aj dvojité porcia, keď o ňom vraveli: *Ten stari hríb je hluchí jak peň* (Kšinná, o. Topoľčany). Spojenie *starý peň (pniak)* sa často používalo ako nadávka, obyčajne starému mláďencovi, ale aj starému chlapovi všeobecne. Potom mu aj vyčítali: *ta ti taki stari pňak, ta co sebe dajaku ñepohl'edaš, a'le fur sam!* (Smižany, o. Spišská Nová Ves). No ťažko to niekedy bolo, keď dievky mali hneď na jazyku: *no mala bi mi, čuješ, za koho pujs, šak to bajusati stari pňak!* (Hatalov, o. Michalovce).

Tak na polceste medzi dobrým a zlým hodnotením je frazéma *jakí pen, takí pen, precca je za nín cién* (Brestovany, o. Trnava), ktorú sme zvolili za názov tohto príspevku. V istých obmenách ju poznajú aj inde, napr. *ñeh je peň akí peň, ñeh je len za ñím t'ieñ* (Svätoplukovo, o. Nitra). Jej výklad „hlavná vec, že je chlap, nech je akýkoľvek“ poukazuje predovšetkým na úlohu muža ako

ochrancu ženy, na (rozprávkoivo povedané) jeho rytierske poslanie vo vzťahu k ženám a manželke predovšetkým, pri ktorom vzhlad alebo výška, prípadne iné nedostatky hrajú zanedbateľnú úlohu a prehliadajú sa.

Zväčša však pne ľuďom dobre poslúžili, aj keď boli ešte v zemi. Jedným na oddych namiesto stoličky: *Sed'eli zmo na pňi* (Kociha, o. Rimavská Sobota); iným namiesto stola: *Kandličku si položili na pňa* (Čierny Balog, o. Brezno); ďalší si pomohli, aby sa im uľavilo od ťažkého nákladu: *Jaj, či zme sa domordovale, na skaľe, na pňi, šad'e zme si košiar museli opieraťi* (Veľký Lom, o. Modrý Kameň). V hore sa pne používali aj ako podklad, na ktorom sa mohli robiť rôzne činnosti. Oplatí sa spomenúť záznam výpovede miliara: *Tie fakle zme si (robili) sami. To sa uparelo, to bola breza taká nie hrubá, pe-čes centimetrou, a potom keď bola uparená tom ohňi, tag hu jedon, to zau zase sekeru a išlo to bud na kameň, alebo na tvrdí peň a tan sa to klklo potó-na tú horúcu brezu* (Kľak, o. Nová Baňa).

Ťažko je rozhodnúť, ku ktorému významu sa viažu nasledujúce frazémy. Ale ak *take jak pňag bulo dzecko pekne* (Buglovce, o. Levoča), nuž bolo mocné, pevné. Územčistý, mocný človek, ktorý dokáže zdolať všetky prekážky, je tiež *taki pňak, teho še aňi šmertka ňelapi* (Štefanovce, o. Sabinov).

Ľudia sa i sami pýtali: *Ke-tak še virubali te stromi, ta co potim s tima pňami?* (Smižany, o. Spišská Nová Ves). Použitie bolo rôzne: *Volakedi ľudé kopali aj pňe na kúreňi* (Jablonové, o. Malacky). No toto drevo bolo veľmi tvrdé, hrčovité a využívalo sa skôr v nůdzi. Svedčí o tom doklad z Brestovian (o. Trnava): *S pna sa narobí drevo len sami grnáč, dá to modz roboti, dva rázi sa človek pri ton zohreje*. SSN I. spracúva heslo *grnáč* iba vo význame „hrčovité drevo z pňa stromu“. V dotazníkovom materiáli k ASJ 4 je pomenovanie *grnáč* doložené v skúmanom význame zo Šale. Tento význam potvrdzuje doklad zo Šípkového (o. Piešťany): *Keď nebolo inakšého dreva, aj staré grnáče sa kálalli a piluvali na drobné kúski*. Vedeli si s nimi poradiť aj inde: *Grnále sa v jeseni vikľčuvali, pokálali, kúrilo sa s nimi, ket sa maso údelo* (Myjava).

Grnáče aj *grnále* sa však mohli porúbať až potom, čo ich vykopalí zo zeme. Táto činnosť sa nazývala klčovanie, bola to ťažká robota, hoci sa ľudia o nej vedeli vyjadriť bez nejakých prehnaných emócií a veľkých slov. Povedali to iba tak jednoducho: *Klčuvali zme pne na rubanici* (Trakovice,

o. Hlohovec). To už, pravda, bola iná práca, ako keď niekto *sedzel na pni* (Veľké Rovné, o. Bytča). Miliari – a tí o ťažkej robote čosi vedeli – takéto materiál vďačne prijali: *Aj sa štiepalo, aj krčce šeliake do toho* (do míle) *išli, šetko možnuo. Oсталovuo drevo, čo sa ňemohlo viviest', tak poton išlo do toho uhliá, do míli.* (Tekovská Breznica, o. Nová Baňa). *Kľčovanie* či *krčovanie* bolo dôležité ani nie tak kvôli získanému palivu, o tom sme sa presvedčili, ale umožnilo vyčistiť pôdu a zabezpečiť, že z koreňov nezačnú vyrastať mladé výhonky, s ktorými by opäť bolo veľa práce. Preto *ket sa voláki meňší alebo vačči strom scev dad ven, nestaččilo poottínat korene, ale korene bolo treba kľčovat, abi z nih nižd nevíhávalo, na to bola kľčovnica* (Šípkové, o. Piešťany). Takto získaná zem sa využívala rôzne, no na akékoľvek budúce využitie bolo nutné oddávna *kľčovatj a skalj y krčce wíkopawati* (18. stor.). V Návojevciach *naši chlapi choďia kľčuvad' horu, lebo urbári budú zakladať školku* (o. Topoľčany), ale aj *tam, d'e staváľi, misel'i horu koučovaťi* (Dačov Lom, o. Krupina). Jednoducho sa ľudia starali o všetko zverené: *Náž majetog bola dakodi hora, tag zmo to šetko misel'i kolšovaťi* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota).

Pomenovanie *krč* vo význame „peň“ dokladá dotazník pre ASJ 4 v Liptovských Kľačanoch. Rovnaký údaj potvrdzuje aj kartotéka SSN: *krč* (Liptovský Trnovec), na západnom Slovensku *krček* (Blatné, o. Modra) a v Brusníku *zo staré hači už hiba kľše tršá z vodi* (o. Revúca). Zväčša tieto názvy pomenúvajú už vykopané, vyklčované pne. Tak je to aj pri slove *kľčie: kučí* (Hlboké, o. Senica).

Ak sme konštatovali, že v slovenských nárečiach je najrozšírenejším pomenovaním slovo *peň*, neplatí to len o nich. Vo väčšine slovanských jazykov nachádzame náležité kontinuity za psl. *рѣнь. Je to tak aj na časti územia našich západných susedov. Podľa Českého jazykového atlasu (ďalej ČJA) sa používa slovo *peň* v sliezskych nárečiach a v severnej polovici východomoravských nárečí (porov. mapu, s. 211, komentáre, s. 210), vo východnom Sliezsku sa miestami objavuje slovotvorný variant *pňák*. V celých Čechách a na veľkej časti Moravy, rovnako aj v spisovnej češtine sa *peň* pomenúva slovom *pařez*, v juhozápadočeských nárečiach v hláskoslovnej obmene *parez*. Hoci areál týchto pomenovaní je od slovenského územia odčlenený pásmom iných názvov skúmanej realie, pomenovanie *parez* k nám preniklo a podľa HSSJ je ako prevzatie z češtiny v tomto vý-

zname doložené z 18. storočia: *dreyopteris: kapradi, ktoré okolo parézu rastú*. Na našom území sa vyskytuje skôr zriedkavo v časti záhorských nárečí. Dotazníkový výskum pre ASJ 4 zachytil *parez* v jednej lokalite (Vrádište, o. Senica). Podľa SSN a jeho kartotéky v Malackách po zoŕatí stromov *ostali samé pareze*. Prenesene sa takto volá aj tvrdohlavý, hnevľivý človek, ktorý pre tieto vlastnosti nie je veľmi žiadaný. Aspoň tak to vyplýva z výpovede informátorky: *Takého pareza bih nesceua!* (Kuchyňa, o. Malacky).

V materiáli získanom pre ASJ 4 sú v sledovanom význame zachytené aj slová *stonek* (Radošová, o. Senica; Ivanka pri Dunaji, Jur pri Bratislave, o. Bratislava), *sňetok* (Igram, o. Modra), *stržeň* (Palárikovo, o. Nové Zámky) a *kopeň* (Kuzmice, o. Trebišov). Zatiaľ čo *kopeň*, *stržeň* a *sňetok* sú jednotlivými výskytmi, pri ktorých nám kartotečný ani iný materiál neposkytol žiadnu dodatočnú verifikáciu, pri *stonku* nám kartotéka SSN areál tohto slova nielen potvrdila, ale ešte ho rozšírila na sever do skalického nárečia. Aj ČJA dokladá výskyt slova *stonek* v menšom areáli na Slovácku. Práve ono spolu so slovom *peň* oddeľuje naše územie od areálu slova *parez* (*parez*) v moravských a českých nárečiach.

Pri ceste lesom sa nielen ľudia potkávali na nízkych pňoch, aj vozy mali ťažkosti v lesnom teréne: *A to takých stonkú biuo, ten vús tak aj nadletovau, ale já opatrňe, pomálučki na tých kravách* (Mokrý Háj, o. Skalica). A ako miesto na oddych využívali *peň* nielen ľudia. Musel to byť hlboký zážitok, čo opisuje rozprávač z Jura pri Bratislave: *A tam bol takí velikí hat, spal na slunku, na stonku velikém, za chlebúf koš ho bolo* (o. Bratislava).

Z dotazníkového výskumu pre ASJ 4 nám zostali ešte dve slová – *koreň* a *klát*. Slovo *koreň(-m)* zaznamenali dialektológovia takmer v dvadsiatich lokalitách. Oprávnené zaznie otázka, prečo sme aj tento význam nenavrhlí spolu s ostatnými už v predchádzajúcom príspevku. Jedným z dôvodov bola nie najšťastnejšia formulácia otázky v lexikálnom dotazníku pre ASJ: „časť stromu, ktorá ostane v zemi po zoŕatí (*peň*)“ (porov. Dotazník pre výskum nárečovej lexiky, list č.16, otázka 116). Preto sa stalo, že vo viacerých prípadoch výskumníci získali dve odpovede na tú istú otázku, pričom jedna označovala podzemnú časť a druhá nadzemnú časť tejto reálie: *koren*, *pen*, *pník* (Trakovice, o. Hlohovec), *koren*, *pen* (Beluša, o. Ilava), *koren*, *pník* (Chyžné, o. Rožňava), *pen*, *koreňe* (Poltár, o. Rimavská Sobota), *pňak*, *ko-*

reň (Kucany, o. Michalovce), *pňak*, *koreňe* (Trstené pri Hornáde, o. Košice). V týchto lokalitách slovo *koreň* evidentne neznačilo peň, ale používali ho v jeho základnom význame (radix).

Pri postupnom získavaní materiálu na ďalšie príspevky sa však stále zreteľnejšie ukazovala lexikálna previazanosť niektorých názvov. Ďalším kamienkom do mozaiky je materiál zo Slovanského jazykového atlasu (ďalej SJA). V jeho treťom lexikálnom zväzku, tematicky zameranom na rastlinstvo, je spracované pomenovanie časti stromu od zeme po korunu. V dvoch od seba značne vzdialených skúmaných bodoch sa získali odpovede *kor'in'* (Malýj Bereznyj, Ukrajina, Zakarpatská oblasť) a *kor'en'* (Ščibenec, Ruská federácia, Leningradská oblasť). Ukrajinský bod leží asi tri kilometre od slovenských hraníc. Napokon jeden výskyt slova *koreň* (Bánovce nad Ondavou, o. Michalovce) zaznamenali explorátori aj pri dotazníkovom výskume pre ASJ 4, v otázke „časť stromu po zoťatí bez konárov (kmeň, klát)“. Aj na základe týchto údajov sme sa rozhodli, že dotazníkový materiál k otázke č. 116 ponúkneme v tomto príspevku ucelene na širšie posúdenie, lebo len ťažko odlišiť jeho spoľahlivosť v jednotlivých lokalitách: *koren* (Hody, o. Galanta; Veľké Janíkovce, o. Nitra), *koreň* (Sklabiňa, o. Martin; Detvianska Huta, o. Zvolen; Veľký Ďur, o. Levice; Šemša, o. Košice; Dvorianky, Čerhov, o. Trebišov; Kráľov Brod, o. Galanta; Šrobárová, o. Hurbanovo), *koriň* (Hertník, o. Bardejov).

Ďalším podnetom, ktorý nás utvrdil v tom, že tento význam pri slove *koreň* predsa len hodno zvážiť, boli odpovede z lokalít, kde sa slovo peň používa vo svojom ďalšom význame „kmeň stromu“. Vtedy odpovede *koreň* (Cerovo, o. Krupina), *korem* (Sklabiná, o. Lučenec) sú celkom odôvodnené. Podobná situácia je aj pri slove *klát*, ktoré v Podhájskej (o. Nové Zámky) označuje nadzemnú časť zoťatého stromu a slovo *peň* v tejto lokalite označuje kmeň stromu. Pomenovanie *klát* pre zvyšok kmeňa po zoťatí podľa materiálu získaného pre lexikálny zväzok ASJ sa používa (niekedy aj synonymne s inými slovami, predovšetkým peň, pník) miestami na juhozápadnom Slovensku východne zhruba od línie Galanta – Topoľčany s presahom do časti južnostredoslovenských nárečí: *klát* (Šintava, o. Galanta; Sládečkovce, Horné Lefantovce, o. Nitra; Tvrdomestice, o. Topoľčany; Dulovce, o. Hurbanovo; Semerovo, o. Nové Zámky; Vajka nad Žitavou, o. Vrāble; Podhájska, o. Nové Zámky; Čaka, o. Levice; Veľké Ludince, Kamenica nad Hronom, o. Štúrovo; Hrušov, o. Modrý Kameň; Kunova Teplica, o. Rožňava).

Podľa HSSJ *klad stromu y s korenem ma se vytrhnúť* (18. stor.). Doklady z kartotéky SSN nám nielen rozšíria areál výskytu, ale opäť potvrdia horšiu kvalitu dreva z pňov na vykurovanie: *Lacno son kúpev v háji pár klátov, v zime ich pošťiepame. Je to samá uzlovina, vidrží nás to celú zimu* (Veľká Maňa, o. Vráble). Rovnako je to aj pri menších klátoch: *Keď neňi drév, ľudé v háji kuátki kučujú* (Brodské, o. Skalica). Zato ako podklad na rúbanie dreva boli práve pre svoju tvrdosť veľmi vhodné: *Vyklčovali zme jablonku, klád dáme na nátoň* (Návojojce, o. Topoľčany).

Dosiaľ sme uvádzali pomenovania nadzemného zvyšku kmeňa stromu po zoťatí či spílení, teda po ľudskom zásahu. No strom dokáže zlomiť aj silný vietor alebo ho skosí blesk. Aj po takýchto prírodných úkazoch zostávajú v zemi pne alebo pahýle rôznej výšky. O ich názvoch sa terénny výskum nerobil, ale možno doložiť aspoň jednotlivosť z východného Slovenska, kde sa pre strom s odlomenou korunou ujalo prevzatie z nemčiny *štok* (Hradisko, o. Levoča).

V tomto príspevku sme uviedli doklad z HSSJ, v ktorom sa vyskytol výraz *územok* (*uzemek*) ako synonymum slova peň. Hoci sa neuvádza v ASJ, zachoval sa v kartotéke SSN. Takisto ako ostatné pne, aj *územke maľi najtvrčuo drevo* (Pukanec, o. Levice). Niekde si *územki rozďelili na kurivo* (Pucov, o. Dolný Kubín), inde *zebrali len pár tíh územkóv, čo trčali* (Chocholná, o. Trenčín). Z riadneho stromu *boų územog meter zhrúbe* (Staré Hory, o. Banská Bystrica). Ale slovom *územok* označovali aj zavalitého muža.

Rovnakým slovotvorným postupom vzniklo slovo *odzemek*, ktoré bežnejšie poznáme ako temperamentný mužský ľudový tanec. Podľa HSSJ je doložené od 17. storočia a v citovanom doklade sa odporúča, ako sme už spomenuli: *kdy se bude drevo stinati neb rubati, nema se až do zeme dnu stati* (t. j. sťať), *ale na nohu od zeme pnak anebo odzemek zanechati*. Aj toto slovo ostalo v slovenských nárečiach zachované. Je to nielen prízemná časť kmeňa stromu, ako to bolo už v historickom období vývinu nášho jazyka, no doložené je aj vo význame „peň“: *odzemek* (Veľké Bielice, o. Topoľčany). A na rozdiel od 17. stor. v modernej dobe prevažuje aj v tomto prípade šetrnosť, takže kto nepíli čo najbližšie pri zemi, tomu vyčítajú: *Akí veľkí odzemok si nahal* (Kameňany, o. Revúca). A tam, kde sa s pílením stromu nerátalo, sa ľudia prekvapili: *Ná, dívaj sa, smreg otpílení, chima odzemeg je*

ostatí! (Myjava). V Bošáci (o. Trenčín) sa vyskytla aj slovtvorná podoba *odzemčie*, presnejšie v nárečovom znení *odzenčie*: *Samé odzenčie porúbal*.

Je takmer isté, že ešte ďalšie pomenovania pňov zostali dakde zahrabané pod lístím, no i tak sa našla pomerne zaujímavá, rôznorodo motivovaná a rôzne kvantitatívne zastúpená skupina slov na pomenovanie zvyšku stromu po spílení či zoťatí. Už na začiatku sme naznačili, že významová štruktúra viacerých sledovaných slov je prepletená. Usilovali sme sa vyhnúť týmto prerasteniam, lebo by sme sa boli ocitli v riadnej sémantickej húšťave. Teraz sme si prekliessni iba úzky chodníček, no viaceré z týchto slov sa nám objavajú aj v budúcom príspevku, v ktorom sa chceme venovať predovšetkým pomenovaniám kmeňa stromu. Údaje na mape k tejto reálii sú oveľa pestrejšie, ale slová peň a klát nás neopustia.

LITERATÚRA

Archív dialektologického oddelenia JÚLEŠ SAV (rukopisné mapy a vyplnené dotazníky k 4. zv. Atlasu slovenského jazyka).

Archívne fondy a kartotéky nárečového oddelenia Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV v Bratislave.

Atlas slovenského jazyka. III. Tvorenie slov. Časť druhá. Úvod, komentáre, dotazník, indexy. Red. F. Buffa. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1978. 248 s.

Atlas slovenského jazyka. IV. Lexika. Časť druhá. Úvod, komentáre, dotazník, indexy. Zost. A. Habovštiak. Bratislava: Veda 1984, 368 s.

BUFFA, Ferdinand: Slovník šarišských nářečí. Prešov: Náuka 2004. 350 s.

Historický slovník slovenského jazyka. 1 – 7. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1991 – 2008.

Český jazykový atlas 2. Vydalo Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2012. 2., elektronické, opravené a doplněné vydání. Dostupné na <https://cja.ujc.cas.cz/CJA2/>.

Dotazník pre výskum slovenských nářečí II. 1. Lexikálna časť. Pripravil A. Habovštiak. Bratislava: Slovenská akadémia vied 1964.

HABOVŠTIÁK, Anton: Oravské nářečia. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1965. 544 s. + 38 máp.

Общеславянский лингвистический атлас. 3. Растительный мир. Минск: 2000. 168 s.

ORLOVSKÝ, Jozef: Gemerský nárečový slovník. Martin: Osveta 1982. 424 s.

Slovník slovenských nářečí. 1. – 2. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994, 2006.

ROZLIČNOSTI

„*Pôsovnice*“ alebo *mikrosonda do prác na Slovníku slovenských nárečí*

V súvislosti s prípravou článku o „oživenom“ slove *krnačky/krňačky*, (Chochol, 2018) označujúcim istý špecifický druh obyčajne doma vyrobených ručne ťahaných saní jednoduchej konštrukcie pôvodne určených na prevážanie dreva a podobného nákladu, sa nám v rozpracovanom koncepte Slovníka slovenských nárečí (SSN) dostalo do pozornosti navrhované heslo *pôsovnice* ž. *pomn.* „ručné sane na zväžanie dreva“ s jediným jednoslovným dokladom *puosovnice* z obce Východná v okrese Liptovský Mikuláš. Heslo pre nedostatok iného dokladového materiálu (v čase jeho vzniku) prešlo v tejto podobe prvou, predbežnou redakciou.

Vďaka neustálemu dopĺňaniu a kontrolovaniu kartotéky nárečového oddelenia, slúžiacej predovšetkým pri príprave uvedeného slovníka, sme však získali doklady *spuosobné sánki* (Bystrička, o. Martin) a *posebné sánki* (Ležiaciov, o. Martin) vo význame „ručne ťahané sane na prevoz nákladu“. Ďalším vyhľadávaním mimo očakávaných fonetických kombinácií sme v už publikovanom 2. zväzku SSN našli heslo *posedničky* ž. *pomn.* „menšie sánky pre deti“ (rovnako s jednoslovným dokladom *posedničky* z Brusna, o. Prievidza) a v hesle *posedný príd.* (zried. „vhodný /pohodlný/ na sedenie“) lexikálne spojenie *posednie sánki* „malé ručné sane“ (doklad z Prievidze). Ľudový názov *posedničky* sa uvádza v rámci hesla *sánky* aj v Encyklopédii ľudovej kultúry (1995).

Slovník slovenského jazyka (SSJ, príslušný zväzok z r. 1963) zachytáva nárečové prídavné meno *posebný* vo význame „ľavý v záprahu, podsebný, sedlový (o koňovi, volovi)“, pričom spisovné slovo *podsebný* v danom význame uvádza okrem SSJ aj Krátky slovník slovenského jazyka (posledné

---

¹ Príspevok vznikol s podporou projektu VEGA 2/0126/18 Slovník slovenských nárečí.

vydanie z r. 2003), Synonymický slovník slovenčiny (posledné vydanie z r. 2004), ba nájdeme ho aj v Pravidlách slovenského pravopisu (posledné vydanie z r. 2013). Z toho síce nemožno vyvodit', že by sa v SSJ slovo *posebný* považovalo za zjednodušenú či deformovanú nárečovú podobu slova *podsebný*; autori 2. zväzku SSN však prijali práve takéto riešenie (*posební* len ako nepravidelný variant v rámci hesla *podsebný* i *podlasebný*).

Káralovské slovníky zachytávajú slovo *posebný* (v rámci hesla *po sebe*) v dvoch významoch. Prvý sa zhoduje s významom „podsebný“ v SSJ, druhým – pre nás v súvislosti s témou zaujímavejším – je význam „za mnou v rade stojící nebo jdoucí, následný“ s lexikalizovaným spojením *posebné sánky* „ruční“ (sánky, pozn. autora). Zrejme v tomto význame (hoci s problematickým výkladom „určený pod seba, podsedný“) slovo *posebný* pozná aj Historický slovník slovenského jazyka (HSSJ, príslušný zväzok z r. 1995 – *O Michael Janossj rowne w tegže hore na posebnich sankach bil postizenj*). Mimochodom, HSSJ obsahuje aj heslo *posedelný prid.* „(o koňovi) zapriahnutý na ľavej strane, sedlový, podsedný“ (*equus sellarius: posedlnj*), ktoré je zjavne slovotvorne motivované základom obsiahnutým v slove *sedlo* (porov. napr. *sedlový*¹ „(o ťažnom zvierati, obyč. o koňovi) pri záprahu ľavý, podsebný“ v SSJ, príslušnom zväzku z r. 1964).

Máme tu teda dva rozličné denotáty, ktoré sa zaujímavým spôsobom „stretli“ v označení *posebný* (túto skutočnosť ťažko jednoducho opísať, zámerne sa však snažíme vyhnúť aspoň spojeniu „dva významy slova *posebný*“, keďže nie je vôbec isté, či naozaj ide o polysémiu). Pokúsme sa teda najprv vyvodit' nejaký záver týkajúci sa toho z nich, ktorý sa ako význam daného slova uvádza v SSJ.

V slovenských nárečiach sa na vyjadrenie pojmu „ľavý v záprahu dvoch zvierat“ najčastejšie používa slovo *sedlový* (*seduoví, selloví, šedlovi* a pod.), pomerne časté sú aj označenia typu *područný* a *ksebný*, už medzi zriedkavejšie patria *podsebný, prísebný, podľasebný, ručný, područný, príručný, pod rukou, podsedlový, vódzkový, liacový, ostredný, brázdový, brázdny, do brázdy* a niekoľko ďalších. V českých a moravských nárečiach je situácia zrejme výrazne jednoduchšia, ako nám to ukazuje Český jazykový atlas (príslušný zväzok 1999), v ktorom sa v komentári k mape *podsední kůň* (s. 442) o. i. dočítame: „Obě hlavní výchozí adj. pojmenování (*podsední* a *sedloví*) jsou značně hláskoslovně vzdálena, mají však týž základ, přesto rozdíl mezi

nimi považujeme vzhľadom k jejich etymologickej neprůhlednosti (ztrátou povědomí etymologickej příslušnosti k slovesu sedět) za lexikální.“ Autori sa podľa nás touto vetou snažia (nie celkom šikovne) vysvetliť hlavne to, prečo označenia typu *podsední* „neetymologizovali“ do podoby, od ktorej ich odvodzuje napr. Machek (1968), keď v hesle *sedlo* píše: „sedlo na koně, odtud *podsední* kůň (z *podsedlní*) = v páru spřežení ten, na kterém seděl pohůnek, tedy levý... mylně slc. (= slovensky, pozn. autora) *podsebný*“.

Ak teda prijmeme argumentáciu, že podoba *podsebný* je lexikalizovaným výsledkom deformácie slova so základom *sed-(-l-)* – čo by naznačovalo aj rozšírenie pomenovaní s rovnakým základom v slovenských nárečiach –, možno by si (čo sa týka spracovania v SSN) aj podoba *posebný* zaslúžila „povýšenie“ z nepravidelného variantu na plnohodnotné slohu.

Ako sa však postaviť k tým „nešťastným“ sánkam? Tam je etymológia už úplne nejasná. O dokonalej motivačnej zastretosti svedčí napokon aj frapantný rozptyl nárečových podôb akéhosi základného tvaru, ktorý sa snažíme abstrahovať, a to aj pri tom minimálnom množstve materiálu – pre prehľadnosť zhrňme: *posebné sánki*, *posednie sánki*, *posedňički*, *puosovnice*, *spuosobné sánki*. V žiadnej podobe nenachádzame ani náznak predpony *pod-*. Prvá obsahuje zreteľný koreň *seb-*, druhá koreň *sed-* a tretia je utvorená univerbizáciou druhej. Štvrtá je trochu zložitejšia (uvažujeme pri nej o variantnej predpone *po-* > *pô-* a variantnom koreni *sob-* s nepravidelnou zmenou *b* > *v*) a piata naznačuje skríženie s úplne iným slovom.

Málo pravdepodobné sa zdá priame utvorenie zo slova *sedlo* (sánky pod sedlom?), aj keby sme toto slovo chápali vo význame dnešného spisovného *sedadlo* (porov. 2. výz. hesla *sedlo* v HSSJ, príslušnom zväzku z r. 2000), no hádam ešte menej pravdepodobné je rozšírenie významovej štruktúry vyššie rozoberaného slova *podsebný* < **podsed(el)ný*. Ani upriamenie sa na slovotvorný základ *seb-/sob-* (teda nie sánky, na ktorých sa sedí, resp. dá sedieť, ale ktoré sa ťahajú, resp. dajú ťahať „po sebe“ = za sebou) nie je argumentačne celkom „nepriestrelné“. Isté je len jedno: došlo tu k demotivácii a skríženiu, ale ktorým smerom – to (zatiaľ) ostáva záhadou.

Článok sme začali koncipovať v optimistickej predstave, že na základe rozboru nárečových a historických dokladov dospejeme k jednoznačnému riešeniu daného problému. Žiaľ, stalo sa to, čo sa nám pri práci na slovníku stáva pomerne často: človek mieni – dostupný materiál mení. Synchronna

demotivovanosť uvedených lexém a nemožnosť ich definitívneho etymologického rozboru nás nútia pristupovať k nim ako k lexikalizovaným tvarom a hlavičky heslových statí vytvoriť (resp. ponechať vytvorené) len pomocou mechanickej fonologickej a grafematickej štandardizácie: **posebný** (v spoj. *posebné sánki*), **posedný** (v spoj. *posednie sánki*), **posedníčky**, **pôsovnice**, **spôsobný** (v spoj. *spuosobné sánki*). Článok tak ostáva len ilustráciou „neviditeľnej roboty“ autorov SSN, ktorej výsledok môže niekedy, žiaľ, evokovať povrchný prístup bez hlbšej analýzy problémov, a to napriek značnej časovej a odbornej investícii.

Martin Chochol

LITERATÚRA

BALHAR, Jan a kol.: Český jazykový atlas. 3. Praha: Academia 1999. 577 s. ISBN 80-200-0654-0.

CHOCHOL, Martin: *Krnačky* alebo *krňačky*. In: Kultúra slova, 2018. roč. 52, č. 5, s. 291–294.

KÁLAL, Karol – KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. (Slovensko-český diferenciálny.) Banská Bystrica: Slovenská Grafia 1923. 1012 + 104 s.

KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. (Slovensko-český slovník a český ukazovateľ.) S praktickou mluvniciou československou. Banská Bystrica: Slovenská Grafia 1924. 1012 + 104 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4., doplnené a upravené vydanie. Bratislava: Veda 2003. 985 s. ISBN 80-224-0750-X.

MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. Druhé, opravené a doplnené vydání. Praha: Academia 1968. 868 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 4., nezmenené vydanie. Bratislava: Veda 2013. 592 s. ISBN 978-80-224-1331-2.

Slovník slovenského jazyka. III. P – R. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1963. 912 s.

Slovník slovenského jazyka. IV. S – U. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1964. 760 s.

Historický slovník slovenského jazyka. IV. P (poihrat' sa – pytlovať). Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1995. 583 s. ISBN 80-224-0432-2.

Historický slovník slovenského jazyka. V. R – Š (švrkotať). Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 2000). 692 s. ISBN 80-224-0628-7.

Slovník slovenských nárečí. II. L – P (povzchádzať). Red. A. Ferencíková – I. Ripka. Bratislava: Veda 2006. 1066 s. ISBN 80-224-0183-8.

Synonymický slovník slovenčiny. Hl. red. M. Pisárčiková. 3., nezmenené vydanie. Bratislava: Veda 2004. 998 s. ISBN 80-244-0900-6.

Encyklopédia ľudovej kultúry. 2. Vedúci red. J. Botík – P. Slavkovský. Bratislava: Veda 1995. 448 s. ISBN 80-224-0235-4.

SPRÁVY A POSUDKY

Univerzitný profesor Ján Sabol osemdesiatročný

Vzácné jubileum, osemdesiat rokov života, oslávil začiatkom roka v plnom pracovnom nasadení Dr. h. c. prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc., významný slovenský jazykovedec, literárny vedec a pedagóg – medzinárodne uznávaný fonetik, fonológ, morfológ a morfonológ, štylistik, verzológ, odborník v oblasti semiotiky, matematickej jazykovedy, umenovedy, bibliistiky, mediológie a v ďalších príbuzných vedných odboroch.

Ján Sabol sa narodil 25. januára 1939 v malebnej obci Sokoľ v okrese Košice-okolie. Práve tu – v harmónii farieb, zvukov, tvarov a vôní rodiska, uprostred nádhernej prírody pod východnými svahmi Slovenského rudohoria – treba hľadať korene jeho bádateľského záujmu o zvukovú sústavu reči a o výskum v oblastiach fonetiky a fonológie. „Chválu zvukov si pripomínam najmä svojimi návratmi do detských liet, lebo predovšetkým ony, zvuky – znakovo, semioticky pretvorené najmä cez filter rozprávky a rytmu i melódie piesne do fónickej reči – lemovali moju cestu k jazyku. Boli to tóny a šumy celého prírodného okolia aj umelých výtvorov, bukovej a dubovej hory, jedľového a borovicového lesa, ktoré svojrázne a v každom ročnom období trochu inak naznačovali svoj večný tlmený chorál v durových a molových stupniciach, poetických trilkov vtáčkov, pokojného recitativu rieky, upokojujúceho bubnovania dažďa a kakofonického vrzgotu kolies vozov, vzdialeného zaštekania psíka vo večernom tichu...“ (Sabol, 2018, s. 3).

Láska k rodnému jazyku a jeho zvukom ho priviedli k štúdiu na Filologickej fakulte Vysokej školy pedagogickej v Prešove (1956 – 1959) a po reorganizácii systému školstva vo vtedajšej ČSR na Filozofickej fakulte v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach (1959 – 1960). Rodnému regiónu ostal verný aj po skončení vysokoškolského štúdia. Napriek viacerým ponukám pôsobiť v hlavnom meste (v Prahe aj v Bratislave) či dokonca v zahraničí ostal východu Slovenska verný – pracovne aj ľudsky – po celý svoj život. Do roku 2006 pracoval na Katedre slovenského jazyka a literatúry Filozofickej

fakulty v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach (od roku 1997 Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove), v rokoch 1990 – 1994 ako dekan fakulty a v rokoch 1996 – 2004 ako vedúci katedry; od roku 2005 pôsobí na Katedre slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie Ústavu filologických a sociálnych vied (od roku 2007 Filozofickej fakulty) Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach – najprv ako vedúci katedry, v rokoch 2007 až 2015 ako prodekan pre vedeckovýskumnú činnosť a doktorandské štúdium. Je predsedom a členom viacerých medzinárodných a slovenských vedeckých orgánov a redakčných rád vedeckých časopisov. Bol ocenený zlatými medailami viacerých slovenských fakúlt a univerzít a tiež Cenou predsedu Národnej rady SR (2009), Veľkou medailou sv. Gorazda (od ministra školstva SR, 2009) či Cenou primátora mesta Košice (2012).

Univerzitný profesor Ján Sabol je autorom vyše 50 samostatných vedeckých prác, monografií, učebníc a učebných textov a niekoľkých stoviek vedeckých štúdií a odborných článkov. Na svoje publikačné výstupy eviduje vyše tisíc domácich citácií a ohlasov a viac ako 300 zo zahraničia. Za „Mount Everest“ vedeckého bádania prof. J. Sabola je možné označiť jeho *Syntetickú fonologickú teóriu* (Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1989). Takéto označenie po prvý raz použila Iveta Bónová pri príležitosti 75. narodenín profesora J. Sabola, keď uviedla, že jeho koncepcia je funkčne aplikovateľná pri určovaní pravopisných princípov, pri diachrónnom pohľade na zvukové javy, pri rekonštrukcii morfofonémy s ohľadom na slovotvorné procesy a morfológické dôsledky pri nie celkom dôsledných kodifikačných zásahoch i pri sledovaní vzťahu fonetického a fonologického v ontogenéze reči. „(Jeho) syntetická fonologická teória je teda nielen teoreticky a metodologicky dôkladne prepracovanou, ale aj pri výskume zvukových javov (nie iba slovenského) jazyka dobre aplikovateľnou koncepciou, úspešne prekonanou ‚osemtisícovkou‘“ (Bónová, 2016, s. 56).

Počas svojej viac ako polstoročie trvajúcej pedagogickej praxe viedol ako školiteľ tri desiatky doktorandov (vrátane autora tohto textu), z ktorých absolútna väčšina úspešne pôsobí vo vedeckom alebo v akademickom prostredí. Bývalá doktorandka prof. Jána Sabola a jeho mnohoročná kolegyňa a „pravá ruka“ na univerzitách v Prešove a Košiciach I. Bónová v tejto súvislosti uviedla: „Keby sa na Slovensku za vedenie doktorandov a ‚sabolovskú‘ vedeckú školu udeľovali ceny tak ako v Čechách za úspechy a zásluhy v kinematografii, profesor Sabol by určite dostal slovenského leva“ – s vtipným lingvistic-

kým dôvetkom, že v žiadnom prípade „nie českého *lva*, lebo *zoskupenie konsonantov v striktúre slabiky uvedeného slova by predikovalo pre slovenčinu atypický slabičný model rybka...*“ (Bónová, 2014, s. 329).

Popri jazykovede a literárnej vede – ako hlavnom vedeckom zábere jubilanta – nie je možné nespomenúť jeho cenný prínos pre slovenskú mediológiu a mediálne štúdiá. Profesor Ján Sabol je spoluzakladateľom oboch akademických mediálnych pracovísk na východe Slovenska – Katedry komunikačných a mediálnych štúdií na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove (1997, spoločne s Danielou Slančovou) a oddelenia masmediálnych štúdií pri Katedre slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach (2008). Obe univerzitné pracoviská sa – práve vďaka prof. Jánovi Sabolovi – špecializujú na zvukovú rovinu jazyka a štylistiku (čo osobitne oceňujú najmä študenti so záujmom o prácu v elektronických médiách) a na vedecký výskum v oblasti masových médií a komunikácie.

Popri vedeckom výskume a pedagogickej práci sa jubilant venuje písaniu poézie (láska k rodnej hrude, materinskému jazyku a zvukom „rodného hniezda“ sa naplno prejavila v jeho básnickej zbierke *Láska na modro*, 2005), tvorbe hádaniek a krížoviek, spevu a hre na ťahacej harmonike (priatelia, kolegovia i študenti ho poznajú ako excelentného spoločníka, ktorý je „hnacím motorom“ spoločenskej zábavy) a napriek ôsmim krížikom aj aktívnemu športu, najmä rekreačnému behu. „Súť ažne som hrával futbal, rekreačne som sa intenzívne venoval hokeju a lyžovaniu, viacerým ľahkoatletickým disciplinám (oblúbil som si predovšetkým hod diskom), v neskoršom veku – aj v súvislosti s poznávaním prírodných krás – som pestoval turistiku a dodnes mi zostal rekreačný beh,“ prezradil Ján Sabol s tým, že v minulosti si džogingovú súpravu dokonca brával so sebou aj na konferenčné podujatia doma a v zahraničí. „Starogrécky ideál kalokagatie – harmónie tela a ducha – je vítaným impulzom, pohnútkou na vyvažovanie telesných a duševných aktivít, stimulom aj pre bádateľské výkony. Rád zdôrazňujem tendenciu k homeostáze jazykových javov, ale podobne je to aj v živote“ (Sabol, 2013, s. 18).

A ako vnímajú jubilanta jeho kolegovia a študenti? Prísny (na seba aj na iných), ale láskavý, precízny, pedantný, pohotový, tvorí s ľahkosťou, radosťou a absolútnou presnosťou, má výrazný odborný, ale aj ľudský rozmer, je empatický, dobroprajný, žičlivý, vzácny človek, ktorý inšpiruje, motivuje,

podnecuje, povzbudzuje, obohacuje, pozdvihuje do vyšších sfér a neustále posúva vpred, prototyp toho, ako sa cez vzťah študenta k vynikajúcemu pedagógovi buduje láska k predmetu (a k vede), budí túžbu po poznaní, uznávaný odborník, majster svojho odboru, výnimočný človek, vzbudzuje úctu, rešpekt a obdiv, nevyčerateľná studnica vedomostí, zároveň pokorný a skromný človek, garancia stopercentnej kvality – odbornej aj ľudskej...

„Dôležité je pochopiť poslanie. Nezakolísať. Nepodľahnúť pýche, nepadnúť. Človek veľký duchom pozná smer svojej životnej cesty. Jeho múdrosť je v láske a pokore. Nimi dokáže oslovit' všetky vekové kategórie. To dodáva esprit jeho životnému dielu. A takýto esprit má aj činnosť profesora Jána Sabola,“ vyznala sa ďalšia zo zástupu doktorandov a dnes kolegov svojho veľkého učiteľa Anna Džambová (2016, s. 45 – 46). Ako dodala, profesor Sabol je človek, ktorý má „široké krídla“ – ten, komu bolo dopriate dostať sa pod jeho krídla, má neopísateľný pocit istoty a bezpečia: nenechá ho na polceste, pomôže, poradí, povzbudí, nikdy neodradí, odkryje nové horizonty poznania – nenápadne a nenásilne.

Aj generácie najmladšie absolventky doktorandského štúdia „pod širokými krídlami“ jubilanta oceňujú jeho úsilie hľadať paralely – tak v jazykovom systéme, ako aj v medziľudských vzťahoch. „Neváha nachádzať paralely s ‚obyčajným‘ študentom, asistentom, kuchárkou či vrátnikom, vždy s pokorou a bez obáv zo straty nepochybniteľnej autority. Spája i zdanlivo nezlučiteľné a nachádza paralely k vedeckému dialógu a k spolupráci aj v odvážnom interdisciplinárnom priestore (paralely humanitných disciplín s matematikou, kybernetikou, fyziológiou či informatikou),“ oceňuje Lena Ivančová (2016, s. 105) a pripája sa k nej Lucia Jasinská, podľa ktorej „sabolovskou školou vychovaní a zo sabolovského hniezda odvodení/derivovaní máme spoločný, invariantný jazykový kód, ktorý nás spája, ale zároveň diferencuje od ‚príslušníkov‘ iných lingvistických hniezd, rodín a zoskupení. Pretože kto SA BOL raz vede oddal, toho SABOL do nej dostal. Za čo patri jubilantovi naša veľká vďaka a uznanie“ (2016, s. 93).

Mnoga ljeta živio, veľavážený a hlbokoctený pán profesor Ján Sabol! Ad multos annos!

Marián Gladiš

LITERATÚRA

BÓNOVÁ, Iveta: Sympóziu doktorandov jubilujúceho školiteľa Jána Sabola. In: Slovenská reč, 2014, roč. 79, č. 5 – 6, s. 327 – 329.

BÓNOVÁ, Iveta: Syntetická fonologická teória – Mount Everest vedeckého bádania prof. Sabola. In: Jazyk v čase a čas v jazyku – s leitmotívom stopy školiteľa v nás a v našom lingvistic-kom (či mediologickom) uvažovaní. Zborník príspevkov doktorandov jubilujúceho Dr. h. c. prof. PhDr. Jána Sabola, DrSc. Eds. I. Bónová – M. Gladiš. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 2016, s. 51 – 57.

DŽAMBOVÁ, Anna: Pod taktovkou Jána Sabola – profesora par excellence. In: Jazyk v čase a čas v jazyku..., s. 45 – 49.

GLADIŠ, Marián: Iniciatívy profesora Jána Sabola pri konštituovaní masmediálnych štúdií na univerzitách v Prešove a v Košiciach. In: Jazyk v čase a čas v jazyku..., s. 65 – 74.

IVANČOVÁ, Lena: K paralelám medzi formou a obsahom v jazyku. In: Jazyk v čase a čas v jazyku..., s. 95 – 107.

JASINSKÁ, Lucia: Derivácia v jazyku a derivácia jazyka – neustále tvorenie nových vedeckých otázok. In: Jazyk v čase a čas v jazyku..., s. 85 – 94.

SABOL, Ján: Ako ich (možno) nepoznáme. In: Universitas Šafarikiana, 2013, roč. 40, č. 2, s. 18.

SABOL, Ján: Chvála zvukov. In: Universitas Šafarikiana, 2018, roč. 45, č. 3, s. 3.

Odišiel Jozef Genzor

Na začiatku roka 2019 sme sa navždy rozlúčili s PhDr. Jozefom Genzorom, dlhoročným pracovníkom Kabinetu (neskôr Ústavu) orientalistiky Slovenskej akadémie vied. Vo vedeckých kruhoch bol síce známy predovšetkým ako suverénny koreanista a filipinista a – najmä vďaka svojmu najbližšiemu spolupracovníkovi Viktorovi Krupovi – ako odborník na jazyky sveta, no Jozef Genzor sa čím ďalej, tým intenzívnejšie zaujímal aj o slovakistickú problematiku. Publikoval viaceré zaujímavé príspevky v Kultúre slova, preto prinášame krátku spomienku v tomto časopise.

Jozef Genzor sa narodil 12. septembra 1939 v Trenčíne. Koreanistiku vyštudoval na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe v rámci odboru koreanistika a dejiny Ďalekého východu, filipinistiku na Filipínskej univerzite (University of Philipine) v Quezon City. Od r. 1961 celý čas pracoval v Kabinete (neskôr Ústave) orientalistiky SAV s výnimkou rokov 1967 a 1968, keď pôsobil ako prekladateľ v obchodnom oddelení československého zastupiteľského úradu v Pchjongjangu v Kórejskej ľudovodemokra-

tickej republike. Neskôr viackrát študijne navštívil Filipíny a dlhší študijný pobyt absolvoval i v Južnej Kórei.

Od r. 1971 až do r. 2010 pôsobil ako výkonný redaktor i v zahraničí dobre známeho časopisu *Asian and African Studies* a v deväťdesiatych rokoch aj interdisciplinárne zameraného časopisu *Human Affairs*. Od r. 1970 bol členom Názvoslovnej komisie Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky a od roku 1997 členom pravopisnej komisie Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, kde bol známy svojím vysoko racionálnym a kvalifikovaným prístupom. Spolupracoval na vydaní Pravidiel slovenského pravopisu v r. 1991, do ktorých vypracoval kapitolu *Prepis z jazykov d'alekého východu*. Dlhší čas sa zaoberal jazykovou interferenciou a typológiou tagalčiny¹, ako aj výskumom postavenia kórejštiny v rodine jazykov sveta. Výsledky svojich výskumov o kórejščine zhrnul pre širšie publikum v štúdií *Kórejský jazyk, písmo a jeho prepis* (Kultúra slova, 2018, roč. 52, č. 5, s. 257 – 278). Jeho *Poznámky k súčasnej pravopisnej kodifikácii*, ktoré vyšli v zborníku *Dynamické tendencie v slovenskom pravopise* (ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2009, s. 156 – 165), svedčia o tom, ako sa orientoval v pravopisnej problematike slovenčiny. Vrcholom jeho publikačnej aktivity však ostáva práca na encyklopedických dielach *Jazyky sveta*, ktoré najprv vyšli v spolupráci s Viktorom Krupom a Ladislavom Drozdíkom (1983), ďalšie vydanie *Jazyky sveta v priestore a čase* napísal spolu s Viktorom Krupom, podobne ako *Písma sveta* (1989). V r. 2015 vyšli v slovenskej i českej mutácii výpravné *Jazyky sveta* už bez Viktora Krupu. Hoci sa tu na titulnom liste publikácie meno Viktora Krupu nenachádza, jeho stopa je aj v tomto vydaní badaateľná. Hold svojmu dlhoročnému spolupracovníkovi však Jozef Genzor zložil v zborníkoch na jeho počesť *Pange lingua* z r. 1999 (editorsky ho pripravil spoločne so S. Ondrejovičom) a *Favete linguis* z r. 2006 (editori boli J. Genzor a M. Bucková). Nezabúdajme ani na to, že Jozef Genzor vydal viacero oceňovaných prekladov z kórejštiny a filipínčiny. Bol členom kolektívu, ktorý preložil z češtiny a vydal *Slovník cudzích slov* (1997, 2005, 2008), v ňom okrem spracovania niekoľkých písmen prerobil aj časť *Stručný prehľad jazykov sveta*. Ako autor, konzultant či oponent participo-

¹ Tagalčina tvorí základ filipínskeho jazyka. V súčasnosti je na Filipínach spolu s angličtinou úradným jazykom. Novšie je známa pod menom filipínčina.

val na tvorbe hesiel slovenskej všeobecnej encyklopédie *Encyclopaedia Beliana*. Napokon nezaškodí ani slovakistom siahať nielen po jeho posledných *Jazykoch sveta*, ale oplátiť sa vrátiť k jeho pravopisným návrhom na riešenie problémov spisovnej slovenčiny.

Jozef Genzor zomrel vo svojom dome na celoživotnej adrese v Ilave 5. januára 2019. V Ilave je aj pochovaný.

Češť jeho pamiatke!

Slavomír Ondrejovič

Kto môže na vodu reč napísať? alebo Život zasvätený láske k slovu

[Aspekty literárnovedné a jazykovedné 3. Ed. Dana Baláková – Viera Kováčová. Ružomberok: Verbum, vydavateľstvo Katolíckej univerzity 2017. 208 s. ISBN 978-80-561-0461-3.]

Zborník príspevkov *Aspekty literárnovedné a jazykovedné 3* je venovaný dvom významným slovakistom, ktorí v roku 2017 oslávili životné jubileum a ktorých profesionálna dráha sa prelína okrem iného aj s ružomerským vysokoškolským prostredím. Literárnovedné texty sú dedikované profesovi Eduardovi Gombalovi pri príležitosti jeho 85. narodenin a jazykovedné, resp. napospol frazeologicky zamerané state ich autori venovali osemdesiatinám profesora Jozefa Mlacka. Editorky Dana Baláková a Viera Kováčová pri radení príspevkov postupovali jednak v duchu vydavateľskej kontinuity predchádzajúcich dvoch rovnomených vydaní zborníka, no napokon aj chronologicky, a to na časovej osi podľa veku jubilantov.

Do literárnovednej časti publikácie prispelo sedem autorov. Jozef Tatár v úvodnom texte *Komplexnosť ako autorský princíp monografickosti* s podtitulom *K dvom knižným monografiám Eduarda Gombalu* (s. 10 – 20) približuje Gombalov „nedeformovaný“ (s. 17) literárnohistorický portrét Viliama Paulinyho-Tótha a biograficko-popularizačný profil katolíckeho kňaza, pedagóga a publicistu Petra Tomkuljaka.

Jana Juhásová v príspevku *Minimalizmus, reduktívnosť a ich spirituálne dimenzie v lyrickom texte* (s. 21 – 31) charakterizuje metodickú platformu tvorby Rudolfa Juroleka, kľúčového predstaviteľa súčasnej slovenskej spirituálnej poézie. Konštatuje, že popri grécko-rímskej antike a postimpresionistickom výtvarnom umení je autorovým výrazným inšpiračným zdrojom poézia Czesława Miłosza.

Edita Príhodová v štúdií *Literárnohistorická interpretácia zbierky Janka Silana Piesne z Javoriny* (s. 32 – 44) odhaľuje špecifické znaky básnikovej poetiky prostredníctvom fundovanej charakteristiky jeho jazykových, literárnych a autorských stratégií.

Názov článku Henricha Jakubíka *Volajúci na púšti: samota a osamelosť v poézii Svetozára Hurbana Vajanského a Pavla Országha Hviezdoslava* (s. 45 – 52) sľubuje vyváženú literárnokritickú reflexiu motívu osamelosti v básnickej tvorbe oboch spisovateľov. Vzhľadom na to, že „prepracovanejším a najmä autentickjším dojmom pôsobí Hviezdoslavova interpretácia samoty“ (s. 46), aj H. Jakubík jej venuje omnoho väčší priestor ako prítomnosti sledovaného fenoménu vo Vajanského diele.

Anton Lauček v príspevku *Slovenské pohľady v službe totalitnej moci II.* s podtitulom *(Rok 1953, čísla 1 – 4)* (s. 53 – 63) prináša kritické komentáre politicky motivovaných článkov poznačených marxistickou ideológiou, prípadne propagujúcich metódu socialistického realizmu, ktoré boli publikované v roku 1953 v najstaršom literárnom časopise na Slovensku.

Voda sa vo všeobecnosti pokladá za symbol s ambivalentným významom. V biblických prameňoch symbolizuje nielen očistu, posilnenie, počiatok stvorenia a znovuzrodenie, ale v metaforickom spojení *prameň živej vody* je nositeľom myšlienkového obsahu *Boh*, ktorý je zárukou večného života. Príspevok Kataríny Vilčekovej *Akvatická symbolika v Moravsko-panónskych legendách* (s. 64 – 74) v tomto duchu dokumentuje prítomnosť rôznych foriem a funkcií vodného elementu (more, dážď, jazero, potopa, krst) v stredovekých legendách *Život Konštantína* a *Život Metoda*.

Literárnovednú časť uzatvára laudácia Milana Ligoša *K jubilantovi – prof. PhDr. Eduardovi Gombalovi, CSc.* (s. 75 – 81). Autor uvádza základné životopisné dáta a miesta pôsobenia jubilanta v slovenskom vysokoškolskom prostredí, pričom vyzdvihuje jeho koncepčný a konštruktívny prínos pri kreovaní Katolíckej univerzity v Ružomberku. Zdravica

obsahuje údaje o vedeckovýskumnom zameraní jubilanta a sumár jeho najvýznamnejších literárnovedných knižných titulov, medzi ktorými sa osobitne vynímajú niekoľkonásobné reedície *Slovníka literárnovedných termínov* a stredoškolskej učebnice *Teória literatúry*, na ktorých participoval ako spoluautor. Laudátor prináša aj stručnú charakteristiku vlastnej literárnej tvorby E. Gombalu, ako sú básnické zbierky *Čierny drozd*, *Ježiš Kristus (Via crucis)*, *Veniec – pre Hviezdoslava*, *Moji najmilší*, *Príbehy a príhody*, *osudy a údely* atď., v ktorých akcentuje mravné a duchovné hodnoty v živote človeka.

Jazykovedne zameraná časť zborníka obsahuje deväť príspevkov s frazeologickou tematikou. Otvára ju text Valerija Michajloviča Mokienka, predsedu frazeologickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov – *Паремии-библейзмы в современной речи* (Biblické parémie v súčasnom jazyku, s. 84 – 97). Autor v úvode vyzdvihuje prínos jubilanta J. Mlacka pre rozvoj slovenskej frazeológie a paremiológie. Pozornosť venuje najmä analýze paremiologických jednotiek, osobitne si všíma dynamické procesy (aktualizácie, transformácie, varianty) biblických prísloví a porekadiel v českom, slovenskom a ruskom jazyku.

Viera Kováčová v materiálovo bohatom príspevku *Biblická frazeológia optikou frazeologickej kompetencie súčasných používateľov slovenského a českého jazyka (na príklade predstaviteľov mladej generácie)* (s. 98 – 118) komentuje a v prehľadných tabuľkách dokumentuje výsledky sociolingvistikého výskumu zameraného na empirické poznanie a frazeologickú kompetenciu centra a periférie biblickej frazeológie, ktoré prezentuje na výskumnej vzorke slovenskej a českej vysokoškolskej mládeže.

Text Dany Balákovéj *Biblická frazeológia cez prizmu súčasných používateľov českého a slovenského jazyka (frazeologická kompetencia seniorov)* (s. 119 – 132) na predchádzajúci príspevok analogicky nadväzuje. Autorka sa však zameriava na analýzu zhôd a rozdielov statusu biblickej frazeológie v rečovom úze českých a slovenských seniorov.

Katarína Markovičová v príspevku pod názvom *Biblická frazeológia v denníku Pravda v roku 1998* (s. 133 – 145) sleduje využitie biblickej frazeológie v spravodajských a publicistických textoch denníka Pravda počas jedného mesiaca roku 1998. Zisťuje, „že napriek ich predpokladanému nedotknuteľnému až posvätnému charakteru frazémy biblického pôvodu môžu

byť v texte individuálne prispôsobované podľa zámeru a potrieb tvorcu novinárskeho prejavu“ (s. 142).

Budovanie lingvistických korpusov a nové technológie korpusovej lingvistiky vytvorili na Slovensku podmienky na vznik kolokačnej lexikografie. Peter Ďurčo v príspevku *Принципы целостности коллокаций* (Princípy integrity kolokácií, s. 146 – 160) za základný krok skúmania globálnej spätelnosti slova pokladá vytvorenie jeho kolokačného profilu, pri ktorého špecifikácii vymedzuje päť základných princípov, a to 1. princíp minimálnej integrity, 2. princíp tvarovej integrity, 3. princíp syntagmatickej integrity, 4. princíp syntaktickej integrity a 5. princíp sémantickej integrity.

Пре́клад а појмовá ре́цепсе словánských фразеологізмů з области зкóумáных колóкаці вчётнѣ идиомů (s. 161 – 174) je názov príspevku Lubomíra Hampla, ktorý na viacerých príkladoch českých, poľských a ruských frazeologických jednotiek a idiomatických výrazov poukazuje na ich prekladateľskú dimenziu. Autor usudzuje, „že popisovaná idiomatika, založená na hře dvou významů je přeložitelná z jednoho jazyka do druhého, ale musí být nutně vysvětleno cizojazyčnému odběrateli, jaký je mechanismus relací а взаимных вztahů mezi těmito překládanými а концептуализованными významы“ (s. 170).

Milada Jankovičová v príspevku *К отáске шылистического hodnotenia slovenských фразем в лексикографической прaxи* (s. 175 – 186) skúma, ako sa štylistické hodnotenie slovenských frazém uplatňuje pri tvorbe lexikografických diel, pričom porovnáva štylistické kvalifikátory používané v štyroch slovníkoch: dvoch frazeologických а dvoch výkladových. Na záver konštatuje, že kvalifikátory používané v sledovaných slovníkoch sa líšia nielen svojím počtom, ale aj tým, akú štylistickú hodnotu príslušný kvalifikátor označuje.

Jana Skladaná, ktorá systematicky skúma historickú stránku slovenského frazeologického fondu, v príspevku *Еште раз о диачронии в diele Jozefa Mlacka* (s. 187 – 194) poukazuje na skutočnosť, že mnohé jubilantove práce prekračujú synchrónny rámec výskumu frazeológie najmä preto, lebo vždy uplatňoval porovnávaciu metódu, а to nielen на синхронной оси, ale aj з hľadiska vývinu jazyka.

Ludmila Stepanova v príspevku *Труд и безделье во фразеологической картине мира русских и чехов* (Práca а nečinnosť v ruskom а českom frazeologickom obraze sveta, s. 195 – 206) predstavuje antinomické frazeosé-

mantické polia PRÁCA : NEČINNOSŤ v ruskom a českom jazyku. Autorka zisťuje, že skupina frazém so sémantikou „práca, pracovať“ je v porovnávaných jazykoch početnejšia, pričom väčšina jednotiek má negatívny hodnotiaci odtienok.

Záverečný text publikácie z pera D. Balákovej a V. Kováčovej *K jubilatovi – prof. PhDr. Jozefovi Mlackovi, CSc.* (s. 207 – 208) neobsahuje enumeratívny výpočet jubilantových publikácií či mnohorakých aktivít na poli slovenskej jazykovedy a pedagogickej práce. Je to skôr osobné vyznanie vyjadrené prostredníctvom viacerých biblických frazém, ktorým autorky symbolicky za všetkých kolegov, priateľov a žiakov profesora Mlacka, zakladateľa slovenskej frazeologickej školy, naznačujú úprimné želanie, aby sa ešte dlhé roky mohli inšpirovať pri prameni jeho poznania.

Mária Dobriková

SPYTOVALI STE SA

Koťogo? – Do jazykovej poradne sme dostali otázku, či sa na označenie jedného druhu kávovaru môže v slovenčine používať pomenovanie *koťogo*, keď nie je v slovníkoch, a odkiaľ tento názov pochádza.

Na prípravu čiernej kávy máme v súčasnosti k dispozícii veľké množstvo rozličných kávovarov, od jednoduchých, tzv. prekvápkávacích, až po plnoautomatické s viacerými funkciami. V domácnosti obľúbený a na obsluhu jednoduchý je (väčšinou hliníkový) kávovar, ktorý má tvar kanvičky zlozenej z troch častí. Pôsobením tlaku horúcej pary sa voda z dolnej časti pretláča cez mletú kávu a hotový nápoj sa dostáva do hornej nádoby. Takýto kávovar sa v ponuke obchodov ako druh tovaru bežne označuje *mokka kávovar* a pôvod má v Taliansku. Ako ďalší názov sa preň však v slovenčine používa aj slovo *koťogo* (aj v podobe *koťogó*), o čom sa môžeme presvedčiť napríklad na webových stránkach milovníkov kávy, predajcov kávovarov alebo v blogoch: *Najpoužívanejší prístroj na prípravu kávy talianskej značky..., nazývaný aj koťogo. – Moka kávovary – koťogo, vám prinášajú rýchly a lacný spôsob prípravy tej najlepšej kávy. – „Koťogo“ je dnes obľúbené po celom svete. – Podľa prieskumov vlastní koťogó až deväťdesiat percent talianskych domácností. – Varili ste niekedy skvelú kávu v koťogu?* V korpuse Omnia Slovaca III Maior /18.01/ sa nachádza 229 dokladov na slovo *koťogo/koťogó*.

Hoci bol tento kávovar vyrobený v minulom storočí v Taliansku, názov *koťogo/koťogó* pochádza z maďarčiny, z adjektívizovaného činného prídavia *kotyogó* vo význame „bublať, žblnkotať“, pretože pri príprave vydáva zvuk tečúcej alebo vriacej vody. V Maďarsku si tieto kávovary získali veľkú popularitu a odtiaľ sa dostali aj k nám. Z maďarčiny sa do slovenčiny podobne dostalo aj pomenovanie inej kuchynskej pomôcky – tlakového hrnca *kuchta* (alebo *kukta*), ktorý dostal názov podľa maďarskej obchodnej značky Kukta. Slovo *kuchta* v opísanom význame sa uvádza v 2. zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka, a to ako hovorový výraz.

Z dvojice *koťogo* – *koťogó* odporúčame uprednostniť podobu s krátkou samohláskou na konci, ktorá sa prirodzene začleňuje do nášho skloňovacieho systému. Slovo *koťogo* je v slovenčine podstatné meno stredného rodu a skloňuje sa podľa vzoru mesto: *z koťoga* – *ku koťogu* – *mám koťogo* – *v koťogu* – *s koťogom*. Aj keď sa (zatiaľ) do slovenských slovníkov nezaradilo, zo štylistického hľadiska ho možno hodnotiť rovnako ako slovo *kuchta*, teda ako hovorový výraz.

Iveta Vančová

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (55)

odmočiť -čí -čia odmoč! -čil -čiac -čený -čenie dok. (čo) **1.** ▶ máčaním, ponořením do tekutiny zbaviť nečistoty al. dosiahnuť isté vlastnosti, obyč. zmäknutie: *o. zablatené topánky; tkaniny z prírodných vlákien dávame pred práním o.; nohy pred ošetrovaním treba o. v solnom roztoku; pred varením odmočila za šálku šošovice v studenej vode; Ak je kožtička [na nechtoch] tvrdá a nedá sa zatlačiť, ponorte prsty do vlažnej vody a nechajte chvíľu odmočiť.* [HN 2003]

2. ▶ máčaním v tekutine uvoľniť: *o. blato, prihoreninu, špinu; škrvny od krvi ľahšie pustia, ak ich najprv odmočíme*

▣ nedok. ↗ **odmáčať**

odmočiť sa -čí sa -čia sa -čil sa -čiac sa -čený -čenie sa dok. **1.** ▶ máčaním v tekutine sa zbaviť nečistoty al. dosiahnuť isté vlastnosti, obyč. zmäknutie, odmoknúť: *špinavá bielizeň sa už odmočila; nakládla riad do drezu, aby sa odmočil; fazuľa sa cez noc vo vode dobre odmočí*

2. ▶ máčaním v tekutine sa uvoľniť, odmoknúť: *škrvny od kávy sa v pracom roztoku ľahko odmočia; zaschnutá krv sa odmočí v studenej vode*

▣ nedok. ↗ **odmáčať sa**

odmoderovať [-d-] -ruje -rujú -ruj! -roval -rujúc -rovaný -rovanie dok. (čo) ▶ uviesť a odkomentovať ako moderátor reláciu, program, vedecké, spoločenské podujatie a pod.: *o. koncert, talkshow; o. priamy televízny prenos futbalového zápasu; akciu odmoderoval známy zabávač; herecká dvojica úspešne odmoderovala filmový festival; súťaž pripravili a odmoderovali študenti* ▣ nedok. ↗ **moderovať**

odmodlievať -va -vajú -vaj! -val -vajúc -vajúci -vaný -vanie nedok. (čo)

Text vznikol v rámci grantovej úlohy VEGA č. 2/0017/17 Slovník súčasného slovenského jazyka – 6. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum).

1. ▶ modlitbou, modlením dosahovať odpustenie zlých činov, prehreškov: *Ak ma za to pánbožko nepotresce, to budem celý život na kolenách odmodlievať!* [L. Zelienska]; *Od chvíle, čo ju odvliekli, ja som už nežil, Alica, ja som iba odmodlieval tento svoj smrteľný hriech.* [SP 1966]

2. i **odmodlievať sa** ▶ vykonávať modlenie, odriekať, prednášať obradom stanovenú modlitbu, modlitby, modliť sa: *denne sa chodil do kostola o ruženec; pri mŕtvom odmodlievajú Otčenáše*

▣ dok. ↗ **odmodliť**, k 2 i **odmodliť sa**

odmodliť -lí -lia -li! -lil -liac -lený -lenie dok. (čo) **1.** ▶ modlitbou, modlením dosiahnuť odpustenie zlých činov, prehreškov: *o. hriechy, prehrešky; choďte o. to, čo ste za svoj život napáchali*

2. i **odmodliť sa** ▶ predniesť obradom stanovenú modlitbu, modlitby, pomodliť sa konkrétnu modlitbu, modlitby: *narýchlo sa odmodlila Otčenáš a tri Zdravasy; Mama sa každý deň za našich pltníkov odmodlila ruženec [...].* [A. Lauček]; *Pán farár vykropí jamu, požehná, odmodlí si svoje a potom vo všetkej úcte prečká až do konca.* [PdN 1994]

▣ nedok. ↗ **odmodlievať**, k 2 i **odmodlievať sa**

odmokať -ká -kajú -kal -kajúc -kajúci -kanie nedok. zried. **1.** ▶ máčaním vo vode sa zbavovať nečistoty, odmäčať sa: *namočené ponožky v lavóre odmokajú*

2. ▶ máčaním vo vode sa uvoľňovať: *blato z nohavíc v saponáte dobre odmoká*

▣ dok. ↗ **odmoknúť**

odmoknúť -kne -knú -kol -kla -knúc -knutý -knutie dok. **1.** ▶ máčaním vo vode sa zbaviť nečistoty, odmočiť sa: *zakrvavený odev dajte do studenej vody o.; bielizeň namočila, nech cez noc odmokne; zašpinený grilovací rošt v dreze odmokol*

2. ▶ máčaním vo vode sa uvoľniť, oddeliť sa, odmočiť sa: *misky namočte do teplej vody, aby prischnuté zvyšky potravín odmokli; vo vlhkom prostredí lepiaca páska odmokne*

▣ nedok. ↗ zried. **odmokať**

odmonopolizovať -zuje -zujú -zuj! -zoval -zujúc -zovaný -zovanie dok. ekon. (čo) ▶ zbaviť nejaký subjekt na trhu al. v inej oblasti výsadného postavenia, monopolu, odstrániť monopol: *o. poľnohospodárstvo, verejnú dopravu; prijať opatrenia na odmonopolizovanie dodávok plynu; Slovenský telekomunikačný trh je zo zákona odmonopolizovaný od začiatku roka.* [Sme 2004]

odmونتovať' -tuje -tujú -tuj! -toval -tujúc -tovaný -tovanie dok. (čo (odkiaľ!))
▶ oddeliť (odpojiteľnú) časť pripevnenú k stroju, ku konštrukcii a pod.,
odpojiť niečo primontované: *o. maticu, kľučku, zásuvku; z rádia odmونتoval
zadný kryt; pred stavebnými úpravami odmونتovali všetky časti nefunkčného vy-
kurovacieho systému* [nedok. ↗ **odmونتovávať', odmونتúvať'**

odmونتovávať', odmونتúvať' -va -vajú -vaj! -val -vajúc -vajúci -vaný -va-
nie nedok. (čo (odkiaľ!)) ▶ oddelovať (odpojiteľnú) časť pripevnenú k stroju, ku
konštrukcii a pod., odpájať niečo primontované: *o. zariadenie môže iba ten,
kto ho namونتoval; mechanik odmونتúva veko karburátora; [...] začali sme od-
mونتovávať pelaste [postelí] od dosák, ktoré ich spájali.* [P. Jaroš]; *Odcudzil 46 ku-
sov náhrobných tabuliek zo zliatiny, ktoré pri odmونتovávaní polámал.* [Sme 2004]

[nedok. ↗ **odmونتovať'**

odmoriť' -rí -ria odmor! -ril -riac -rený -renie dok. (čo, koho (od čoho)) ▶ zbaviť
zamorenia, znečistenia odstránením al. zneškodnením jedovatých, rádioak-
tívnych a pod. látok; syn. dekontaminovať; op. zamoriť: *o. odev, obuv; o. územie
od ropných zvyškov; obyvatelia chcú mať istotu, že odmorený vzduch ostane natr-
valo čistý; kontrolovať vzorky pôdy po odmorení; Pre odmorených ľudí musí byť
prípravená čistá bielizeň, stará sa páli a ostatné sa dezinfikuje.* [Sme 2003]; *Vojaci
majú špeciálne ochranné obleky, masky a respirátory a sú schopní odmoriť 1 000
osôb za hodinu.* [HN 2003] [nedok. ↗ **odmorovať'**

odmorovací -cia -cie príd. ▶ slúžiaci na odmorovanie, odstraňovanie al.
zneškodňovanie jedovatých, rádioaktívnych a pod. látok; súvisiaci s odmo-
rovaním; syn. dekontaminačný: *o. roztok; odmorovacie zariadenie, činidlo; od-
morovacia jednotka; V obecnej hale bude zriadená úplne funkčná odmorovacia
stanica.* [Sme 1999]

odmorovať' -ruje -rujú -ruj! -roval -rujúc -rujúci -rovaný -rovanie nedok. (čo,
koho (od čoho)) ▶ zbavovať zamorenia, znečistenia odstraňovaním al. zneškod-
ňovaním jedovatých, rádioaktívnych a pod. látok; syn. dekontaminovať; op.
zamorovať: *o. terén, budovy; o. predmety, osoby, vzduch od jedovatých plynov;
priestor na odmorovanie vojenskej techniky; odmorovanie pacientov zasiahnu-
tých chemickými a biologickými zbraňami; po ukončení práce s chemickými prí-
pravkami sa pracovné prostriedky a nádoby odmorujú* [nedok. ↗ **odmoriť'**

odmotat' -motá/-moce -motajú/-mocú odmotaj/odmoc! -motal -motajúc
-motaný -motanie dok. 1. (čo) ▶ motaním odvinúť niečo navinuté, ovinuté, na-
motané, omotané; motaním odobrat'; op. namotať, omotať: *o. obväz, lano; o. si*

z toaletného papiera, z lepiacej pásky; odmotala si šatku, zložila klobúk; Otvoril vrchnáčik na plechovej škatulke a z kotúľky odmotol kus bielej cverny. [J. Fekete]

2. (čo (z čoho; od čoho)) ► uvoľniť niečo zo zamotania, zbaviť omotania: v spánku si odmotol nohu z ovínadiel; chlapec urputne bojoval s perinou a snažil sa o. si údy

▣ nedok. ↗ **odmotávať**

odmotat' sa¹ -moce sa/-motá sa -mocú sa/-motajú sa odmotaj sa/odmoc sa! -motal sa -motajúc sa -motaný -motanie sa dok. **1.** (ø; z čoho) ► odvinúť sa z niečoho namotaného, omotaného: obväz sa mu z ruky odmotal; kotvové lano sa celé odmotalo; Celuloidový had [filmový pás] zasipel, zašuchotal, sám sa mi odmotal z nohy a skrútil do kľbka [...]. [L. Ťažký]

2. (z čoho) ► uvoľniť sa zo zamotania, zbaviť sa omotania; op. zamotať sa: o. sa zo závesov; šteňa sa odmotalo z pomotanej vôdzky

3. hovor. expr. (od koho, od čoho) ► zbaviť sa silného citového vzťahu k niekomu, odpútať sa; op. namotať sa: pochopil, že je na čase zabudnúť a o. sa od nej; po troch mesiacoch sa od neho konečne odmotala; mal by si sa o. od tejto témy, lebo tým už ideš každému na nervy

▣ nedok. k 1 ↗ **odmotávať sa**

odmotat' sa² -moce sa/-motá sa -mocú sa/-motajú sa odmotaj sa/odmoc sa! -motal sa -motajúc sa -motaný -motanie sa dok. expr. (odkiaľ; kam) ► neisto, kolísavo odkráčať, odísť: opití sa odmotali z ulice; Nečakal, čo ja na to, a odmotal sa preč. [M. Bátorová]; Utreľ som si tvár do hodvábovej vreckovky a odmotal som sa k jedinému vodovodu na stanici. [Žvč 2009]

odmotávať -va -vajú -vaj! -val -vajúc -vajúci -vaný -vanie nedok. **1.** (čo) ► motaním odvíjať niečo navinuté, ovinuté, namotané, omotané; motaním odoberať; op. namotávať: o. obväz; o. vlnu; odmotávala si šál z krku; šarkan sa vznášal a rýchlo odmotával kľbko špagátu; deti môžu z papiera na kreslenie o., koľko sa im páči

2. (čo (z čoho; od čoho)) ► uvoľňovať niečo zo zamotania, zbavovať omotania: o. káble od slúchadiel; barana museli z reťaze o.; Nehýb sa, – povedal jej Filip a odmotával jej z vlasov nočného motýľa. [M. E. Matkin]; Aj by jej to povedal, ale mal plné ruky práce s odmotávaním tela z deky. [J. Hargaš]

▣ dok. ↗ **odmotat'**

odmotávať sa -va sa -vajú sa -val sa -vajúc sa -vajúci sa -vanie sa nedok. (ø; z čoho) ► odvíjať sa z niečoho namotaného, omotaného; op. namotávať sa: vreteno sa začalo krútiť a stáčalo vlákna, ktoré sa odmotávali; niť sa odmotávala

a balón letel; pren. Vo vzduchu sa z babieho leta odmotával šípkový deň s vôňou nedele [...]. [D. Dušek] ubiehal **▣** dok. ↗ **odmotáť sa**

odmraziť -zí -zia odmrazil -zil -ziac -zený -zenie dok. (čo) **1.** ▶ zbaviť zamrznutia, vrstvy ľadu, námrazy; op. zamraziť, zmraziť: o. chladničku, mrazničku; o. predné sklo automobilu; mäso dajte vopred úplne o.; papriky odmrazte asi hodinu pred použitím

2. publ. ▶ zrušiť predchádzajúce pozastavenie pohybu, zmien v niečom; op. zmraziť: o. platy štátnych úradníkov; odmrazenie bankových účtov; hrozí, že krajina odmrazí svoj jadrový program

▣ nedok. k 1 ↗ **odmrazovať**

odmraziť sa -zí sa -zia sa -zil sa -ziac sa -zený -zenie sa dok. ▶ zbaviť sa zamrznutia, ľadu, námrazy, rozmraziť sa: chladničku vypnite, nech sa odmrazí sama; do misky naliala teplú vodu, vložila mäso, aby sa odmrazilo **▣** nedok. **odmrazovať sa**

odmrazovanie -nia -ní s. tech. ▶ funkcia zariadenia, spotrebiča zabezpečujúca odstraňovanie vrstvy ľadu al. námrazy: súčasťou vybavenia interiéru auta je o. predného skla; výhodnou mrazničky je automatické o.; cyklus odmrazovania prebieha v chladničke pravidelne a trvá približne 30 minút; skrátiť interval medzi odmrazovaniami **▣** ↗ **odmrazovať**

odmrazovať -zuje -zujú -zuj! -zoval -zujúc -zujúci -zovaný -zovanie nedok. (čo)

1. ▶ zbavovať zamrznutia, ľadu, námrazy; op. zamrazovať, zmrazovať: o. chladiaci box; sprej na odmrazovanie skiel automobilu; chladničku a mrazničku pravidelne odmrazujeme; kukuricu pred varením nie je nutné o.; Pred štartom treba krídla lietadiel odmrazovať. [Cs 2001] zbavovať námrazy; Solný roztok je zdravotne neškodný a v zimných mesiacoch sa dá použiť na odmrazovanie chodníkov. [Sme 2003]

2. publ. ▶ rušiť predchádzajúce pozastavenie pohybu, zmien v niečom; op. zmrazovať: po stabilizácii cien developeri odmrazujú staré projekty

▣ dok. ↗ **odmraziť**

odmrazovať sa -zuje sa -zujú sa -zoval sa -zujúc sa -zujúci sa -zovaný -zovanie nedok. ▶ zbavovať sa zamrznutia, ľadu, námrazy, rozmrazovať sa: kapor sa odmrazoval celú noc; Kým sa [vypnutá, prázdna] chladnička odmrazovala, stále ju chodila kontrolovať. [J. Nagajová] **▣** nedok. **odmraziť sa**

odmrmlať -le -lú (ne)odmrmlí! -lal -lúc -laný -lanie dok. expr. **1.** (čo) ▶ mechanicky, mrmlavým hlasom, ťažko zrozumiteľne niečo predniesť al. prečítať; syn. odmumlať: o. naučené frázy; rýchlo odmrmlal krátku modlitbu

2. ((komu) čo; (komu) na čo) ► neochotne, nezrozumiteľne odpovedať: *o. mu niečo po nemecky; na náš pozdrav len odmrmla; Toto [cestovný ruch] je biznis, ktorý často stojí a padá na milom pozdrave či odmrmlanej odpovedi.* [Týž 2005]

▣ nedok. ↗ **odmrmlávať**

odmrmlávať -va -vajú (ne)odmrmlávaj! -val -vajúc -vajúci -vaný -vanie nedok. expr. 1. (čo) ► mechanicky, mrmlavým hlasom, ťažko zrozumiteľne niečo prednášať al. čítať; syn. odmumľávať: *o. litánie; o. poučky; Najkompetentnejší veľkňaz slávnostným, povzneseným a adekvátne majestátnym hlasom odmrmlával predpísané formulky.* [J. Lenčo]

2. ((komu) čo; (komu) na čo) ► neochotne, nezrozumiteľne odpovedať: *na otázku mi čosi odmrmláva; hovoril a ona mu niečo odmrmlávala*

▣ dok. ↗ **odmrmlať**

odmrštiť -tí -tia odmršť/odmršti! -til -tiac -tený -tenie dok. 1. expr. (čo, zried. koho) ► prudkým pohybom odhodiť, odstrčiť, odraziť niečo, niekoho: *o. kameň; prudko o. golfovú loptičku; náraz odmrštil auto na zvodidlo; Hoci sa z celej sily držala vladkovho ramena, ohromná moc ju od neho odtrhla a odmrštila preč.* [A. Pavelková]; neos. *vlak odmrštilo a vagón sa roztrhol na dve časti*

2. zried. trochu kniž. (koho, čo) ► odmietnuť niekoho a zachovať sa pritom nevšímavo, hrubo a pod.; nepriať, čo sa ponúka al. čo sa žiada, zavrhnúť: *o. tanečníka, pytača; úrady odmrštili požiadavku občanov; Mne samej je ľúto, že odmrštila takú jedinečnú príležitosť.* [Milan Ferko]

▣ nedok. ↗ **odmršťovať**

odmršťovať -tuje -tujú -tuj! -t'oval -tujúc -tujúci -t'ovaný -t'ovanie nedok. 1. expr. (čo, zried. koho) ► prudkým pohybom odhadzovať, odstrkovať, odrážať niečo, niekoho: *vietor odmrštuje skaly, vetvy; počas tornáda sú odmršťované aj autá a iné ťažké predmety; pri kosení je nebezpečné odmršťovanie kamienkov spod kosačky; neos. v búrke nás s člnom ustavične odmršťovalo ďalej na severovýchod*

2. zried. trochu kniž. (koho, čo) ► odmieťať niekoho a zachovávať sa pritom nevšímavo, hrubo a pod.; neprijímať, čo sa ponúka al. čo sa žiada, zavrhovat': *o. zdiskreditované pravdy; o. prosby o pomoc*

▣ dok. ↗ **odmrštiť**

odmrvať -va -vajú -vaj! -val -vajúc -vajúci -vanie, **odmrvovať** -vuje -vujú -vuj! -voval -vujúc -vujúci -vovanie nedok. zried. (čo; z čoho) ► mrvením, drobením oddeľovať z niečoho malé čiastočky: *o. syr; o. odrobiny z chleba; starec po kús-koch odmrvuje z pečiva* ▣ dok. ↗ **odmrviť**

odmrvať sa -va sa -vajú sa -val sa -vajúc sa -vajúci -vanie sa, **odmrvovať sa** -vuje sa -vujú sa -voval sa -vujúc sa -vujúci sa -vovanie sa nedok. zried. (ø; z čoho) ▶ mrvením, drobením sa oddelovať vo forme malých čiastočiek, mrviť sa: *murivo sa odmráva; rúž na perách vyschol a odmrvuje sa; okraje listov sa odmrývujú a lámu; zo steny sa odmrávala omietka*; pren. *pokojnú odmrvanie krátko jesenného dňa* [A. Lauček] plynutie ▣ dok. ↗ **odmrviť sa**

odmrviť -ví -via odmrvi! -vil -viac -vený -venie dok. (čo; z čoho) ▶ mrvením, drobením oddeliť malé čiastočky z niečoho: *o. z koláča, z rožka; dieťa odmrvilo kúsok vianočky; Sestry šikovnými prstami oberali drobné bobule [ríbezli], kým Daniel len po biede odmrvil strapček*. [V. Švenková]; *Zem zo stopy pozorne odmrvil – a každý z nás mal pekný sadrový odliatok jelenej stopy*. [Sln 1970] ▣ nedok. ↗ **odmrvať, odmrvovať**

odmrviť sa -ví sa -via sa -vil sa -viac sa -vený -venie sa dok. (ø; z čoho) ▶ mrvením, drobením sa oddeliť vo forme malých čiastočiek: *suchá hlina sa z brehov odmrvila; v jaskynných chodbách sa nachádza odmrvená vápencová sutina; z koláča sa trochu odmrvilo* ▣ nedok. ↗ **odmrvať sa, odmrvovať sa**

odmrzať -za -zajú -zal -zajúc -zajúci -zanie nedok. **1.** ▶ prestávať byť zamrznutý, stuhnutý od mrazu, rozmrzať: *rieka odmrza; po zime pôda začína o.; v kuchyni odmrza mäso na obed*; pren. *Keď prechádzal slákom po strunách, akoby v ňom nastal odmäk, odmrzal a priam jasal*. [Š. Žáry]

2. (ø; komu) ▶ (o niektorých častiach tela) účinkom mrazu sa postupne ochladzovať až na stupeň poškodzovania sa al. odumierania; syn. omrzať: *pri práci vonku nám začínajú o. prsty; [Mali] možnosť dopočuť sa od obyvateľov o januárovom mraze, ktorý hrozí odmrzaním uší*. [KyR 2003]; *Keď vám vonku od zimy odmrzajú všetky orgány, chcete mať aspoň doma príjemne teplúčko*. [Em 2007]

▣ dok. ↗ **odmrznúť**

odmrznúť -zne -znú -zol -zla -znúc -znutý -znutie dok. **1.** ▶ prestať byť zamrznutý, stuhnutý od mrazu, rozmrznúť: *zem onedlho odmrzne; sklá na oknách odmrzli; Hlina na hrobe celkom odmrzla, slzila, stekali z nej tenučké potôčky vody*. [L. Ťažký]; *Ak už v marci pôda odmrzla, môžeme začať s novou výsadbou okrasných a ovocných drevín*. [HN 2006]

2. (ø; komu) ▶ (o niektorých častiach tela) účinkom mrazu sa ochladiť až na stupeň poškodenia al. odumretia; syn. omrznúť: *bez rukavíc vám na svahu odmrznú ruky; v tej zime mi takmer odmrzol nos; O barlách chodím už roky, počas druhej svetovej vojny, keď som oslobodzoval Československo, mi odmrzli nohy*. [Vnk 2002]

3. hovor. ▶ (o prístrojoch) opäť začať reagovať (na príkazy); op. zamrznúť: *počítač na chvíľu zamrzol, potom odmrzol; ovládanie telefónu cez displej odmrzlo*

▣ nedok. ↗ **odmrzať**

odmumlať -le -lú (ne)odmumli! -lal -lúc -laný -lanie dok. expr. **1.** (čo) ▶ tlmeným, mumlavým hlasom, ťažko zrozumiteľne niečo predniesť al. prečítať; syn. odmrmlať: *o. modlitbu; kúzelník odmumle zaklínaciu formulu; svoj predslov tak odmumlal, že mu nikto nerozumel; speváčka piesne neodspievala, skôr odmumlala*

2. ((komu) čo; komu na čo) ▶ neochotne, nezrozumiteľne odpovedať: *na otázku odmumlal niečo nezrozumiteľné; s plnými ústami mi odmumlala na pozdrav*

▣ nedok. ↗ **odmumlávať**

odmumlávať -va -vajú (ne)odmumlávaj! -val -vajúc -vajúci -vaný -vanie nedok. expr. **1.** (čo) ▶ tlmeným, mumlavým hlasom, ťažko zrozumiteľne niečo prednášať al. čítať; syn. odmrmlávať: *o. rannú modlitbu; farár odmumlával smútočný prejav*

2. ((komu) čo; komu na čo) ▶ neochotne, nezrozumiteľne odpovedať: *na pozdravy čosi odmumlávala; hostom na blahoželanía len tak odmumláva*

▣ dok. ↗ **odmumlať**

Jana Hašanová

Typografické značky

- ▶ uvádza výklad
- ↗ odkaz
- ▣ prihniezdovanie

Zoznam použitých skratiek zdrojov

Cs – Cestovateľ, Em – Emma, HN – Hospodárske noviny, KyR – Kynologická revue, PdN – Pravda Nediel'ka, Sln – Slniečko, Sme – Sme, SP – Slovenské pohľady, Týž – Týždeň, VNK – Východoslovenské noviny – Korzár, ŽVČ – Žilinský večerník

PRIPOMÍNAME SI

---

25. december 2018

Vo veku 79 rokov nás navždy opustil *doc. PhDr. Ján Bosák, CSc.*, jazykovedec, dlhoročný pracovník Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV (1967 – 2014). Zaoberal sa výskumom spisovného jazyka (teóriou spisovného jazyka, morfológiou, sociolingvistikou), bol autorom mnohých významných štúdií a článkov, editorom vedeckých zborníkov a spoluautorom akademického Slovníka cudzích slov, členom viacerých (i medzinárodných) vedeckých komisií. Redakčne spolupracoval na príprave prvých troch zväzkov Slovníka súčasného slovenského jazyka. Česť jeho pamiatke! (Viac na http://www.juls.savba.sk/ediela/slovenski_jazykovedci a <http://www.juls.savba.sk/ediela/sr/2018/1/sr18-3.pdf>.)

2. február 2019

90. výročie narodenia slovenského jazykovedca *prof. ThDr. PhDr. Štefana Vragaša*. Venoval sa slovenskej lexikológii a lexikografii, bol spoluautorom Slovníka slovenského jazyka (2. – 5. zv.; 1960 – 1965), iniciátorom a hl. redaktorom dvojzväzkového Teologického náboženského slovníka (2006 a 2008). V r. 1980 – 1995 pôsobil ako lektor slovenského jazyka v Slavistickom inštitúte Viedenskej univerzity. Zomrel 8. 7. 2018 v Nitre. (Viac na http://www.juls.savba.sk/ediela/slovenski_jazykovedci a v článku *Odišiel Štefan Vragaš – jazykovedec a teológ* na <http://www.juls.savba.sk/ediela/sr/2018/2/sr18-2.pdf>.)

7. február 2019

110. výročie narodenia slovenského jazykovedca *prof. PhDr. Štefana Tóbika, CSc.* Zaoberal sa výskumom slovenských nárečí (hlavne z oblasti Gemera) a dejinami slovenského jazyka. Mal významný podiel na vzniku Univerzity P. J. Šafárika, na ktorej pôsobil ako pedagóg nepretržite od r. 1959. Zomrel 2. 9. 1969 v Hnúšti. (Viac na <http://www.juls.savba.sk/ediela/sr/2018/2/sr18-2.pdf>.)

la/slovenski_jazykovedci a v článku *Storočnica jazykovedca a pedagóga profesora Štefana Tóbika* na <http://www.juls.savba.sk/ediela/ks/2009/2/ks2009-2.pdf>.)

20. február 2019

110. výročie narodenia slovenského jazykovedca **prof. PhDr. Eugena Jónu, CSc.** Venoval sa dejinám slovenského jazyka, slovenským nárečiam (predovšetkým novohradských), spisovnému jazyku, jazykovej kultúre a otázkam jazykovej výchovy. Popri pedagogickej činnosti takmer dve desaťročia pracoval v Jazykovednom ústave (SAVU, neskôr L. Štúra SAV), podieľal sa na tvorbe Slovníka slovenského jazyka a 1. zv. Historického slovníka slovenského jazyka. Dlhé desaťročia bol členom redakčnej rady Slovenskej reči a 20 rokov jej hlavným redaktorom. Zomrel 25. 11. 2004. (Viac na http://www.juls.savba.sk/ediela/slovenski_jazykovedci a v článku *Sto rokov od narodenia profesora Eugena Jónu* aj na <http://www.juls.savba.sk/ediela/ks/2009/1/ks2009-1.pdf>.)

INFORMÁCIE AUTOROM

1. Na stránke Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV www.juls.savba.sk sú prístupnené všetky čísla a obsahy časopisu Kultúra slova. Použitie týchto textov sa riadi aktuálnym autorským zákonom.

2. Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači v textovom editore Word pod operačným systémom Windows. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať úzus časopisu.

Od autorov štúdií určených do článkovej časti časopisu sa vyžaduje abstrakt v anglickom jazyku v rozsahu približne 100 slov, ako aj kľúčové slová (3 – 10) v angličtine a slovenčine.

Do redakcie možno príspevok poslať elektronickou poštou ako prílohu na adresu iveta.vancova@juls.savba.sk.

Nevyžiadané príspevky redakcia nevracia.

Literatúra sa uvádza na konci článku (nie spracovaná v poznámkach pod čiarou) takto:

a) knižná publikácia:

PAULINY, Eugen: Vývin slovenskej deklinácie. Bratislava: Veda 1990. 270 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 3. vyd. Bratislava: Veda 2004. 998 s.

b) štúdia v zborníku:

FERENČÍKOVÁ, Adriana: Pohľad na slovo bor a jeho deriváty z územného aspektu. In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 410 – 416.

c) článok v časopise:

POVAŽAJ, Matej: Tretie vydanie súčasných Pravidiel slovenského pravopisu. In: Kultúra slova, 2000, roč. 34, č. 6, s. 321 – 329.

Pozn.: V prípade, že autor posieľa príspevok, ktorý už uverejnil inde, je potrebné, aby to uviedol s presným bibliografickým údajom. Zároveň žiadame autorov, aby pripojili tieto údaje: a) meno, priezvisko, tituly, b) adresu pracoviska, adresu bydliska a číslo bankového účtu, kam možno poslať honorár, c) dátum narodenia, d) telefónne číslo, príp. e-mailovú adresu. Ak autor nepošle uvedené údaje, vydavateľstvo mu nebude môcť vyplatiť honorár.

Redakcia si vyhradzuje právo neuverejniť príspevok, v ktorom sa vyskytujú formulácie znevažujúce osobnosť názorového oponenta, kým autor z nich takéto formulácie neodstráni. Redakcia zastáva stanovisko, že príspevky s takýmito a podobnými formuláciami nepatria do vedeckých a odborných časopisov.

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300